

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

PROF. DR. METİN AKAR'A ARMAĞAN

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2021)

İsmail AVCI

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi
ismailavci@balikesir.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9282-1468>

Mecmuaların Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri: 18 ve 19. Asırda Mecmua Derleyicisi Bir Ailenin Ahvali ve Uşak Şehir Tarihine Dair Bazı Notlar*

*The Role of Periodicals in Urban History Research: The
Circumstances of a Family Compiling A Periodical and Some
Notes About Uşak Urban History in the 18th and the 19th Centuries*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 15.11.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Atıf/Citation

AVCI, İ. (2021). Mecmuaların Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri: 18 ve 19. Asırda Mecmua Derleyicisi Bir Ailenin Ahvali ve Uşak Şehir Tarihine Dair Bazı Notlar. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2045-2083. <https://doi.org/10.34083/akaded.995839>

AVCI, İ. (2021). The Role of Periodicals in Urban History Research: The Circumstances of a Family Compiling A Periodical and Some Notes About Uşak Urban History in the 18th and the 19th Centuries. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(4), 2045-2083. <https://doi.org/10.34083/akaded.995839>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

*Bu makale Balıkesir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimince desteklenen 2018/109 numaralı projeden üretilmiştir.

Öz

Bu makalede, Millî Kütüphane 06 Mil YzA 4816 numarada kayıtlı *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*'in başında bulunan 29 varaklık mensur kısımdaki notlardan hareketle mecmuaların şehir tarihi araştırmalarına katkısı üzerinde durulmuştur. Mecmuayı 1720 yılından 1889 yılına kadarki zaman dilimi içinde Hacı Osman Efendi, oğlu Abdullah Hoca, torunu Hafız Osman Efendi ve torununun oğlu Hafız Abdullah derlemişlerdir. Uşaklı bir ailenin ahvaliyle birlikte Uşak şehir tarihine katkı olarak düşünülebilecek notlar içermesi bakımından kıymetli görünen eserin mensur kısmı konu edildiğinden manzum kısımlar dikkate alınmamıştır. Çalışmada önce şehir tarihinin kaynakları konusuna temas edilmiş ve hemen her tür malzemenin bu alan için kaynak değeri olduğu tespitine yer verilmiştir. Ardından söz konusu mecmua ile mecmuayı derleyen aile üyeleri bizzat tuttukları notlarla tanıtılmış ve son olarak yaşadıkları şehre dair yer yer verdikleri bilgiler bir araya getirilmiştir. Makalenin, mecmuaların şehir tarihi araştırmaları için önemini ortaya koyup Uşak şehrine dair bazı tamamlayıcı bilgiler sunma bakımından mecmua çalışmalarına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, klasik Türk edebiyatı, şehir tarihi araştırmaları, Uşak

Abstract

In this article, the contribution of periodicals to urban history research is examined based on the notes contained in a 29-leaf prose at the beginning of Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id, registered under 06 Mil YzA 4816 in the National Library. The periodical was compiled by Hacı Osman Efendi, his son Abdullah Hoca, his grandson Hafız Osman Efendi, and his great-grandson Hafız Abdullah during a period from 1720 until 1889. Considered valuable as it contains notes that could contribute to the urban history of Uşak province in addition to providing insight into the circumstances of a family based in Uşak at that time, the portions of the work written in verse are not included since the prosaic parts of the work are discussed in this article. In the article, various resources of urban history were introduced and then it was suggested that almost any form of material could be of value as a resource for urban history research. Afterwards, the aforementioned periodical was introduced whereas each family member who contributed to the compilation of the periodical was also introduced by their individual notes, and finally, the details they had included occasionally throughout the notes about the province they had lived in were collected together. The article is expected to contribute to research on periodicals as it presents the significance of periodicals for urban history research as well as providing some complementary information on Uşak province.

Keywords: Periodical, classical Turkish literature, urban history research, Uşak

Giriş: Şehir Tarihi Araştırmalarında Kaynaklara Dair

İnsan için birlikte yaşama gereği ve tecrübesinin bir sonucu olarak kurulmuş şehirlerle ilgili tarihî bilginin varlığını, söz konusu şehrin kuruluşuna kadar götürmek mümkündür. Bununla birlikte şehirlere dair bu bilgi, şehrin eski dönemlerdeki hâliyle ilgili olmak üzere sadece yazıya geçirildiği kadarıyla ve eğer korunabilmişse tarihî dokusuyla günümüze ulaşabilmektedir. Şehrin idrakimizde daha görünür hâle gelmesine kısmen yardımcı olabilecek yakın dönemine ait sözlü anlatımlar ise “şehir tarihi” kavramının içeriğini doldurabilecek ağırlıktan elbette uzaktır.

Gerek doğrudan bir şehri tanıtmaya amacıyla yazılmış eserler gerekse farklı konularda birçok eserde mevcut parça parça bilgiler düşünüldüğünde şehirler hakkında az veya çok günümüze ulaşan malumat bize şehir tarihi yazımının çok eskiye dayandığını göstermektedir. Buna mukabil konuya dair araştırmaların tarihi çok eski değildir. Bu alanın müstakil bir disiplin hâline gelmesinin ülkemizde yaklaşık yüz yıllık bir geçmişi vardır. Konuyla ilgili ilk çalışmalar, kitabe ve sikkelere dayanarak araştırmalar yapan Halil Edhem Eldem ile daha ziyade şeriye sicillerini, vakfiyeleri ve değişik yazma eserleri kullanan Hüseyin Hüsameddin’e aittir. Akademik manada ilk çalışmaları ise Tuncer Baykara yapmıştır. Onun 1966’da hazırladığı *XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti* başlıklı bitirme teziyle başlayan bu alandaki araştırmalar sonraki zamanlarda artarak devam etmiştir (Küpeli, 2001, s. 53-4).

Tarihî, coğrafi, siyasi, dinî, iktisadi, sosyal ve kültürel birçok farklı sahanın kesişme noktası olarak görülebilecek şehir tarihi araştırmaları bu vasfına uygun olarak kaynak çeşitliliği bakımından çoğu disiplinden ayrılmaktadır. Bu sebeple şehir tarihi araştırmalarında, az veya çok ihtiva ettiği bilgi nedeniyle her tür eserin kaynak değeri vardır.¹ Coğrafya ve haritacılıkla ilgili eserler, fetihname, gazaname gibi adlarla yazılanlar da dâhil olmak üzere manzum veya mensur olarak kaleme alınan tarih kitapları, seyahatnameler, sefaretnameler, menzilnameler, hatırat kitapları, edebî eserler, vakfiyeler, arşiv vesikaları, kitabeler, yazıtlar, para ve çeşitli materyaller ile daha pek çok malzemenin bazen hepsinin bazen de bir kısmının bir şehrin tarihini ortaya çıkarırken kullanılması mümkündür (Fazlıoğlu, 2005, s. 517; Yetişgin ve Özdamar, 2016, s. 81). Şehir tasvirleri ve topoğrafik resimler, gravürler, Osmanlı mimari planları, Avrupalı kaynaklarda yer alan kuş bakışı şehir görünümüleri ve fotoğraf gibi görsel malzemenin de şehir tarihi yazımına önemli katkısı vardır (Ebel, 2002, s. 488). Şehirlerde ilk bakışta hemen göze çarpan kale, saray, cami, medrese,

¹ Günümüzde belediyeler kendi şehirleriyle ilgili kaynakları bir araya getirip bir arşiv oluşturma noktasında önemli görevler üstlenmektedir. Bu arşivlerde haritalar, sokak rehberleri ve şehir planları, fotoğraflar, efemera türü belgeler, yerel gazete, dergi ve bültenler, faaliyet raporları, araştırma ve değerlendirme raporları, bölgesel tarih ve biyografik eserler, bölgeyle ilgili her türlü sözlü tarih kayıtları ve bunlara ait dökümler vb. malzeme bulunmaktadır (Keskin, 2013, s. 601-2).

han, hamam, köprü gibi tarihî vasfı olan yapıların şehir tarihi çalışmalarına katkısı elbette kendileri gibi ortada durmaktadır. Tıpkı ölüm gibi çoğunlukla gözden uzak tutulmak istenen, şehirleşmenin somut şahitleri durumundaki mezarlar ve mezar taşları, bir zamanlar şehre hizmet sunan sahiplerinin biyografileriyle her daim göz önündedirler. Bir kısım mezarların mimarisi ve mezar taşlarının tezyinatı da şehrin siyasi, ekonomik, kültürel vs. yanlarına ışık tutabilecek niteliktedir (Şahin, 2013, s. 327-33).

Osmanlı şehirleri için düşünüldüğünde bu kaynakların biraz daha çeşitlendiği görülmektedir. Arşivlerde mevcut evrak bu manada oldukça kıymetlidir. Tahrir defterleri, avarız defterleri, temettuat defterleri, hurufat defterleri, şeriye sicilleri ve vilayet salnameleri bu anlamda dikkate değer vesikalardır.

Yeni fethedilen bölgelerin idari, sosyal, ekonomik, dinî, etnik, kültürel ve geleneksel bakımlardan değerlendirilerek Osmanlı yönetim sistemine entegresini ifade eden tahrirlerin yazıldığı “tahrir defterleri” (Şahinkaya ve Muşmal, 2015, s. 246-7; Altuğ, 2018, s. 239-40); olağanüstü durumlarda ve özellikle sefer masraflarını karşılamak maksadıyla alınan avarız vergilerinin yazıldığı, bu vesileyle vergi mükellefi olan kişiler hakkında bilgilerin, yerleşim yerleri ve buraların ekonomik durumları hakkında verilerin bulunduğu, 17 ve 18. asırlara ait “avarız defterleri” (Ünal, 1987, s. 119; Gökçe 2002, s. 73; Özel, 1994, s. 740); bir bölgenin demografik ve etnik yapısı, fertlerin malları ve yıllık kazançları, vergi yükleri, meslekleri, yetiştirilen zirai ürünler ve beslenen hayvanlar, ticari ve sınai müesseseler gibi temel hususlarına dair bilgiler sunan, aynı zamanda vergi mükelleflerinin isim ve şöhretleri ile unvanları, lakapları, meslekleri, resmî görevleri vs. bütün ayrıntılarıyla belirtilen “temettuat defterleri” (Öztürk, 2001, s. 177-80); vakıf görevlileriyle ilgili atama, azil, ölüm vs. bilgilerin yazıldığı, ilgili kazanın merkezindeki mahalle ve mevki adları, köyleri ve mezarların adları, eğitim kurumları, dinî yapılar, han, hamam vb. yerlerin isimleri, kim tarafından yaptırıldıkları, buralarda görev alan kişilerin adları, ne zaman atandıkları ve ayrıldıkları, çoğunun ölüm yılları, aldıkları ücretler vs. bilgilerin olduğu, şehrin genel durumu, şehir mahkemesi ve esnaf teşkilatları hakkında da önemli verilerin sunulduğu “hurufat defterleri” (Muşmal ve İnal, 2015, s. 119-27); Osmanlı mahkemelerinde verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı, Osmanlı adalet kurumunun nasıl işlediğini, toplum-devlet ilişkilerinin örneklerini, askerî, beledî, inzibati, içtimai, iktisadi, ticari, zirai, idari, mimari, kültürel ve folklorik konularda şehirlerin sadece yıllık değil günlük hayatını da aksettiren bir muhtevaya sahip “şeriye sicilleri” (Uğur, 2010, s. 8-9; Günay 2003, s. 72-3); ülkede bir yıl içinde meydana gelen hadiseleri veya devlet teşkilatında yapılan değişiklikleri göstermek maksadıyla resmî ve özel kurumlar tarafından hazırlanmış olan, detaylarıyla mahalleler ve nüfus bilgileri; yöneticiler ve memurlar, memurların görevleri ve yerleri; şehrin tarihi, gelirleri, sanayi ve tarım ürünleri; mabet, mektep, han, hamam,

dükân gibi yapılar; kale, manastır gibi eski eserler; çeşmeler, su kaynakları, nehirler, köprüler; sel, deprem, yangın gibi felaketler; hastahaneler, kaplıcalar, madenler gibi birçok hususu muhtevi “vilayet salnameleri” (Fidan, 2018, s. 215-9) şehir tarihi için son derece kıymetli bilgilerle doludur.

Osmanlı müelliflerinin bazı şehirler veya şehirlerdeki belli yerlerin övgüsünde yazmış oldukları şehrengizler, biladiyeler (beldenameler), sahilnameler, semtiyeler, mesairler ve yayla vafında söylenmiş şiirler ile şehirleri yerdikleri eserler söz konusu yerlerin tarihî yanlarına belli oranda ışık tutabilecek niteliktedir. Klasik şiirlerin toplandığı divanlarda gazel, kaside, murabba, müseddes gibi nazım şekilleriyle söylenmiş çeşitli yerleşim yerlerinin konu edildiği şiirleri de ayrıca burada anmak gerekir.² Ancak divanlardaki methiye konulu kasideler ile tarih manzumeleri şehir tarihi araştırmaları için ayrı bir öneme sahiptir. Zira kasidelerin bir kısmı devrin önde gelen devlet adamları için yazılmışlardır ve bu hâliyle şiirler tarihî muhteva taşırlar. Tarih manzumeleri ise doğum, ölüm, padişahların tahta çıkışı, sefer, zafer, atanma, azil, sünnet, evlilik, yangın, deprem gibi olaylar; saray, cami, medrese, han, hamam vs. binaların yapımı gibi konularda söz konusu şehrin tarihine dair araştırmacılara kıymetli bilgiler sunmaktadır (Bozkurt, 2017, s. 212).

Şehir tarihi araştırmalarında Osmanlı Dönemi’ne ait her türlü yazma eserin de aslen kaynak olarak kullanılması söz konusudur. Zira bu eserlerin yazı, süsleme, resim, cilt, kâğıt ve mürekkep gibi hususlarda üretildikleri şehrin sanat ve sanayi durumu hakkında bilgi verebilirler. Yazmaların baş veya son kısımlarındaki boş sayfalara veya derkenara eklenen deprem, yangın, büyük isimlerin doğum ölüm yılları, telif, mülkiyet, rivayet, kıraat, mukabele vs. kayıtlar da önemlidir. Eserlerin telif veya istinsah edildikleri zaman ve mekânın tespiti, ilgili şehirlerin ilim ve kültür hayatının seviyesini göstermesi açısından önemi bilgiler verirler (Fazlıoğlu, 2005, s. 518).

Klasik Türk edebiyatında mecmualar yazma eserler arasında son dönemde en çok rağbet edilen grubu oluşturmaktadır. İster manzum veya mensur isterse karışık olsun hemen her mecmuada klasik tarzda yazılmış metinler dışında tarih, coğrafya, din, halkbilim, geleneksel tıp, sosyoloji vs. alanlara ait çoğunlukla hacimsiz birçok metne rastlanmaktadır. Bu metinlerden bir kısmının şehir tarihi araştırmaları için kıymetli denilebilecek bilgileri muhtevi olduğu görülmektedir. Nitekim aşağıda tanıtılıp incelenecek olan mecmua Uşak şehir tarihi hakkında bilinenlere yeni bazı bilgiler eklemesi bakımından dikkate değer bir derlemedir.

² Bu şiirlerin bir listesi için bk. (Kaplan, 2018, s. 376).

1. Mecmuaya Dair Genel Bilgiler

İncelemeye konu olan mecmua Millî Kütüphane 06 Mil YzA 4816 numarada kayıtlıdır. Çoğunluğu manzum olmak üzere mensur kısımların da bulunduğu eseri muhteva itibarıyla *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id* olarak adlandırmak mümkündür. Aşağıda ayrıntıları verilecek tarih kayıtlarından ve bilgilerden hareketle mecmuanın 18 ve 19. asırda Uşak'ta derlendiği anlaşılmaktadır. 91 varaklık mecmuadaki metinlerin çoğunluğu Türkçedir. Ayet ve hadislerle dinî hususlardan söz eden yerler Arapçadır. Mecmuada iki de Farsça şiir vardır.

Eser mensur tarih kayıtları ve hacca dair bazı bilgilerle 29. varağa kadar devam etmekte, ardından klasik olarak kaleme alınmış manzum metinler gelmekte, onları da daha ziyade halk şiiri tarzında yazılmış şiirler takip etmektedir. Şiirlerin olduğu kısımda az olmakla birlikte yer yer bazı mensur parçalar da mevcuttur. Mecmuanın başından 23b'ye kadar (3b-10b arasında menasik-i hac vardır) olan kısımda ve 72a ile 84a-b'de mecmua derleyicileri Hacı Osman Efendi, oğlu Abdullah Hoca, torunu Hafız Osman Efendi ve torununun oğlu Hafız Abdullah'ın gerek aileleri gerekse çevrelerindeki diğer kişiler ve yaşadıkları şehre dair tuttıkları bazı notlar mevcuttur.

Mecmuada aileye dair mevcut kayıtlar çoğunlukla tarih sırasına göredir ancak zaman zaman takdim tehirler vardır. Ailedeki baba-oğul silsilesinin takibini zaman zaman zorlaştıran ve karışıklığa sebep olan bu durumun, kayıtların muhtemelen günü gününe tutulmamasıyla ilgisi vardır. Ancak bir başka husus burada verilen bilgilerin bir kısmının daha önce yazılmış olan bir “defter”den sonraki zamanlarda yine aynı ailenin üyeleri tarafından mecmuaya nakledilmiş olmasıdır. Zira mecmuada 15b'de yer alan bir tarih kaydının sonuna, bu kaydın defterde farklı olduğu bilgisi eklenmiştir: “*İşbu biñ iki yüz senesinde mâh-ı Receb-i şerîfün on beşinci gicesi pazâr irtesi gicesi sâ'at devrinde kızum Ümmî Gülşüm dünyâya gelmişdür. Allâhu 'azîmü's-şân hayrlıca tûl-i 'ömr ile mu'ammer eyleye, âmîn bi-ğürmeti seyyidi'l-mürselîn. Sene 1200. Defderdeki beyân biñ iki yüz on altı senesi Şevvâl-i şerîfde.*” (15b). Bu defterdeki notların sonradan mecmuaya aktarıldığını ve temize geçildiğini düşündüren bir husus da önce doğum, bir süre sonra da (birkaç ay veya birkaç yıl) ölüm yılı verilen çocuklarla ilgili kayıtlardır. Örneğin 16 Cemaziyelahir 1154 (29 Ağustos 1741) Salı günü Hacı Osman Efendi'nin torunu Ali (Abdullah'ın oğlu) dünyaya gelmiş, dört sene sonra 1158'de vefat etmiştir (11a). Ancak doğum ve ölüm arasında dört sene olmasına rağmen bu kayıttaki yazıda (yazı karakteri, kullanılan kalem ve mürekkep vs.) hiçbir değişiklik yoktur ve sanki doğumla ölüm aynı gün gerçekleşmiş gibi bir intiba edinilmektedir.

Mecmuada gerek doğum ve ölümler gerekse diğer konulardaki bir iki cümlelik kısa notlar, çoğunlukla tam tarihli, hatta sözü edilen olayın, günün hangi vaktinde

meydana geldiği de belirtilerek ayrıntılı ve genellikle benzer şekilde kaydedilmiştir. Bununla birlikte aile üyelerinin her birinin zaman zaman üsluplarında farklılıklar olabilmektedir. Örneğin Hacı Osman Efendi'nin notlarında aile üyelerinden söz edilirken genellikle “oğlum”, “kızum”, “ehlüm” şeklinde başladığı ve ardından doğum, ölüm, evlenme vb. tarihlerin verildiği görülmektedir. Abdullah Hoca, oğlu Hafız Osman ve torunu Hafız Abdullah'ın notlarında ise bu ifadelerden başka sıkça “İşbu biñ yüz yetmiş tokuz senesi...” veya “Biñ yüz yetmiş yedi senesi mâh-ı Rebî'ül-evvel'inüñ...” gibi klasik bir tarih başlangıcı yapılmıştır. Doğum, ölüm, evlenme gibi notlar genellikle duayla bitmektedir. Biyografik bilgi veren kayıtlara ve diğer hususlara dair birkaç örnek şöyledir:

“Kızum 'Âyişe dünyâya geldüğine târih sene 1144 şehr-i Şa'bân'ın onuncu günü çehâr-şenbe gün vakt-i duhâ Allâhu 'azîmü'ş-şân hayrlı 'ömr eyleye. Vefâtı şehr-i Şevvâl'ün yigirmi ikinci günü Cum'a gün.” (2b)

“Sene 1180 Rebî'ül-âhîr kızum Ümmî Gülşüm, Polad oğlu el-hâc Muştafâ'ya tezvîc olunmuşdur. Allâhu 'azîmü'ş-şân âhîr 'âkıbet hayrla vire, âmin.” (12a)

“İşbu biñ yüz seksen beş senesi Şevvâl-i şerîfün yigirmi yedinci günü Cum'a irtesi vakt-i 'aşrda kızum Ümmî Gülşüm'ün oğlu Muştafâ bin Ebu Bekr dünyâya gelmişdür. Allâhu 'azîm tûl-i 'ömr ve hayrlı 'ameller müyesser eyleye, âmin bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn. Sene 1185.” (14b)

“Oğlum Hâfız 'Osmân biñ yüz seksen sekiz senesi mâh-ı Zî'l-ka'de-i şerîfün on birinci günü Kur'ân-ı 'azîmü'ş-şânı ezber-i hatm eyleyüp üstâdından izn almışdur. Allâhu 'azîm 'ilm-i nâfi' 'amel-i şâlih müyesser eyleye, âmin bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn. Sene 1188.” (13b)

“Burma Câmî'deki kavağ biñ yüz elli tokuzda dikilmişdür gâflet olunmaya.” (13b)

“İşbu biñ yüz yetmiş dört senesi mâh-ı Cemâziye'l-evvel'inüñ gürresinde Burma Câmî'ün mûm aqçesi Kazancı Emru'llâh'a geçmişdür. Beş gurusı kendi ehli Âmine Hatun'ındur, beş gurusı Ferîd Kızı merhûmenüñdür, Allâh taqşîrâtların 'afv eyleye. Şühûd-ı hâl el-Hâc Muştafâ bin el-hâc İbrâhîm el-imâm, Seyyid 'Ömer bin el-hâc Halîl. 10 gurusı Helvacı oğlu Halîl'e naql.” (21b)

“İşbu biñ yüz yetmiş tokuz senesi Mart'ınun ibtidâsı Şevvâl-i şerîfün ibtidâ günü çehâr-şenbe Ramazân Bayramı vâki' olmuşdur gâflet olunmaya ve's-selâm.” (13a)

2. Mecmua Derleyicisi Bir Ailenin Ahvali

Mecmuada yer alan kayıtları tutmaya başlayan ilk kişi Hacı Osman Efendi'dir. Ondan sonra oğlu Abdullah Hoca ve torunu Hafız Osman Efendi bu işi devralmış,

son olarak aileye dair bilgiler dördüncü kuşaktan Hafız Abdullah tarafından kaydedilmiştir. Mecmuada ilk üç isim tarafından kaydedilen bilgiler daha fazladır.

Mecmuayı oluşturmaya başlayan Osman Efendi 24 Şaban 1132 (1 Temmuz 1720) tarihinde hacca gitmek üzere Uşak'tan yola çıkmış, yaklaşık 7 aylık bir sürenin ardından hac farızasını yerine getirmiş olarak 15 Rebiyülevvel 1133 (14 Ocak 1721) tarihinde memleketi Uşak'a dönmüştür. Bu tarih kaydının sonunda geçen "... *biñ yüz otuz üç senesi Rebî'ü'l-evvel'inüñ on beşinci günü çehâr-şenbe gün 'Uşâk'a dâhil olmuşuzdur...*" cümlesi ile ileriki kısımlarda yer alan aile silsilesine dair ifadeler, mecmuanın Hacı Osman Efendi ve çocukları tarafından yazıldığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Mensur kısımlarda bulunan tarihlere bakarak hangi kaydın kim tarafından yazıldığını kesin olarak belirlemek mümkünken manzum metinlerin, mecmuayı tertip eden bu dört isimden hangisi ya da hangileri tarafından seçilip esere alındığını tespit etmek zordur. Bununla birlikte mecmuanın başından itibaren yazılan tarihler bittikten sonra başlayan manzum kısmı ailenin burada adı geçen son ismi Hafız Abdullah'ın yazmış olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan Hafız Abdullah'ın çocuklarından adını bilemediğimiz birinin mecmuayı yazmaya devam ettiği de düşünülebilir. Mecmuanın başında bulunan söz konusu kayıtlardan başka sonuna doğru 72a ile 84a-b'de boş kısımlara aynı üslupla eklenen tarih kayıtları, aileye aidiyeti bakımından eseri ihata etmektedir.

Hacı Osman Efendi ve aile fertlerine dair mecmuada yer yer karışık olarak verilen doğum, ölüm, evlilik, boşanma vs. kayıtlar hayat hikâyelerini oluşturacak şekilde kronolojik olarak aşağıda verilmiştir. Doğrudan aile bireyleriyle ilgili bilgiler yanında başka kişiler ve olaylardan söz edilirken bu kişilerin adları geçiyorsa, adı geçenlerin hayat hikâyesine yapacağı katkı bakımından bu hususa da temas edilmiştir.

2.1. Hacı Osman Efendi (öl. 1156 / 1743)

Mecmuada ilk tarih kaydı Osman Efendi'nin hacca gitmesi hakkındadır ve hem Osman Efendi hem de aileyle ilgili bilgiler de bu kayıtla başlamaktadır. Burada verilen bilgiye göre Osman Efendi, 24 Şaban 1132 (1 Temmuz 1720) Gireği³ günü evden çıkmış, 24 gün sonra 19 Ramazan'da (25 Temmuz) Halep'e varmış, 8 Şevval (13 Ağustos) Güre⁴ pazarı günü buradan ayrılmış ve 17 Şevval'de (22 Ağustos) gece

³ Uşak ve civarında gireği, pazar günü için kullanılmaktadır. Ancak TTK Tarih Çevirme Kılavuzundan kontrol edildiğinde bu tarih pazartesi gününe denk gelmektedir. Metnin ilerleyen kısımlarında da eşleştirilen tarih ve günler ile TTK Tarih Çevirme Kılavuzundaki tarih ve günler zaman zaman uyum sağlamamakta, bir önceki veya sonraki güne karşılık gelmektedir. Burada metinde geçen günler esas alınmış, ayrıca tekraren bir açıklama yapılmamıştır.

⁴ 19. asırda nahiyeye merkezi, yakın zamana kadar da belediye vasfında bir yerleşim yeri günümüzde Uşak merkeze bağlı bir mahalle / köydür (Solak, 2002, s. 46-9).

yarısı Şam'a ulaşmış, 19 Şevval (24 Ağustos) Cuma günü buradan çıkmış, 24 Zilkade'de (27 Eylül) Medine'ye varmış, burada 3 gün kalmış, İstanbul pazarı günü ayrılıp 4 Zilhicce (7 Ekim) Gireği günü Kâbetullah'a ulaşmıştır. Hac görevini yerine getirdikten sonra 17 Zilhicce'de (20 Ekim) buradan ayrılıp 15 Rebiyülevvel 1133 (14 Ocak 1721) Çarşamba günü Uşak'a dönmüştür (1a). Uşak'tan başlayıp Halep, Şam ve Medine üzerinden Mekke'ye ulaşan Hacı Osman Efendi'nin tekrar memleketi Uşak'a dönüşüyle noktalanan bu hac seyahati yaklaşık 7 ay sürmüştür.

Nikâh, boşanma, ölüm, bazı dinî görevlerin yerine getirilmesi ve hayır işlerinin yürütülmesiyle ilgili kayıtlarda Hacı Osman Efendi'nin bizzat adı geçmektedir. Osmanlı mülkünde bu tür hizmetlerin çoğunlukla imamlar tarafından ifa edildiği düşünüldüğünde⁵ Osman Efendi'nin böyle bir görevde olabileceği doğal olarak hemen akla gelmektedir. Nitekim 21 Şaban 1133 (17 Haziran 1721) tarihli bir boşanma hadisesinde Hacı Osman Efendi, Kuyumcuzade Ahmed Efendi'nin biraderi Mustafa Çelebi'yi vekil tayin ederek eşi Ayşe'yi boşamasından söz ederken şahitler arasında Sefer oğlu Ali, Göbeklizade müezzîn Hacı Osman, Seyyid Ali, Kara Ali ve kardeşi Mehmed'le birlikte "İmam Hacı Osman" olarak kendisini de vermektedir (1a). Bu kayıttan Hacı Osman Efendi'nin bu tarihte imam olarak görev yaptığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Onun imametini ve bu görevi nerede ifa ettiğine dair yine kendi tuttuğu başka kayıtlardan da bilgi alınabilmektedir. Örneğin iki yerde Alaca Cami vakfına ait gelirlerden ve nerelere harcandığından söz edilmektedir ki (1b) bu bilgilerden Hacı Osman Efendi'nin imamlık görevini Alaca Cami'de yaptığı sonucu çıkmaktadır. Hacı Cafer'in eşi Rukiye'nin nikâhta kendisine verilen 400 kuruş mihrin 50'si hariç geri kalanını kocasına bağışladığına dair not (1b) ile Rebiyülevvel 1138 (Kasım-Aralık 1725) tarihinde Sâmiye Hatun adlı birinin kabri üzerinde Kuran tilaveti için Hacı Osman Efendi'ye 10 kuruş bağışlaması ve paranın müezzîn Osman'ın üzerinde bulunmasına dair kayıt da (2a) konuyla ilgili bakımından buraya eklenebilir.

Hacı Osman Efendi, 18 Cemaziyelevvel 1141 (20 Aralık 1728) tarihinde Güre pazarı günü seher vaktinde eşi Ümmü'yü kaybetmiştir. Eşinin vefatından yaklaşık bir ay sonra ise 26 Cemaziyelahir 1141 (27 Ocak 1729) tarihinde Mahiye kızı Ayşe ile evlenmiştir. Nikâhı hocası İbrahim Efendi kıymıştır. Şahitler müezzîn Mehmed, müezzîn Osman ve Boyacı Mehmed'dir. Mihr 15 kuruştur (3a).

12 Rebiyülevvel 1142 (5 Ekim 1729) tarihinde Güre pazarı günü oğlu Abdullah vefat etmiştir (2b). Hacı Osman Efendi, oğlu Abdullah'ın doğumuyla ilgili bir tarih vermemiş, doğrudan ölümünü yazmıştır. Mecmuadaki tarih kayıtlarının verilmiş

⁵ "Cami ve mescitlerde dinî vazîfesi olan imam ve hatiplerin görevleri sadece namaz kıldırmak, hutbe okumak değildi. Onlar, çocukları okutmak gibi eğitim, beledi işler, asayiş, adli, askerî, mali ve sosyo-kültür kapsamına giren pek çok işle meşgul olmaktadır." (Öntüç, 2011, s. 967).

şekillerine bakılırsa vefat eden Abdullah muhtemelen yeni evlendiği eşi Mahiye kızı Ayşe'den dünyaya gelen çocuğudur ki doğduktan hemen sonra ölmüş olmalıdır ve evlilik tarihi dikkate alınırsa böyle olması mümkündür. Bununla birlikte Abdullah'ın vefat eden eşi Ümmü'den olma ihtimali de düşünülebilir.

Hacı Osman Efendi'nin Mahiye kızı Ayşe'yle olan evliliği uzun sürmemiş, 28 Rebiyülahir 1142 (20 Kasım 1729) tarihinde, evlenmesinden 10 ay sonra eşinden boşanmıştır. Şahitler hocası İbrahim Efendi, Derbenlizade Hacı Ali, Tonkur Hacı İbrahim, müezzin Mehmed, Boyacı Mehmed, Tenarlı İbrahim, Seyyid Mehmed, Arap oğlu Mehmed, kayını Ali ve Mehmed ile Paşa oğlu Osman'dır. Boşandığı eşi hakkı olan nakit ve eşyasını tamamıyla almıştır (3a). Burada geçen "kaynum Ali ve Mehmed" ifadesinden Hacı Osman Efendi'nin eşinin Ali ve Mehmed adlarında iki erkek kardeşinin olduğu anlaşılmaktadır.

16 Cemaziyelahir 1142 (6 Ocak 1730) Cuma günü kızının kızı Arzu, Mustafa Bey'in oğlu Ali'yle nişanlanmıştır (3a). Hacı Osman Efendi burada "kızum kızı Arzu" ifadesini kullanmış, kızının ismini vermemiştir. Bu ifadelerden Arzu adında evlilik çağına gelmiş bir kız torunu olduğu anlaşılmaktadır.

Hacı Osman Efendi bir başka evliliği Tokı Paşa'nın kız kardeşi ile yapmıştır. 8 Şaban 1142 (26 Şubat 1730) Gireği günü, yani bir önceki eşinden boşanmasından 3 ay sonra nikâh kıyılmış, eşine 200 kuruş mihr vermiş, eşi de 150'sini kendisine hibe etmiş, 50'si kalmıştır. Burada eşinin adı verilmemiştir. Şahitler "hocam" olarak adını zikrettiği Şeyh İbrahim Efendi, "bizim müezzin" dediği Mehmed, Terzi İvaz, Şengüllü oğlu Recep bin Arzuman, Ali bin Hacı Bekir, biraderi ("biraderüm" olarak geçmektedir) Mehmed'dir (2b). Buradaki kayda göre Hacı Osman Efendi'nin Mehmed adında bir kardeşi vardır. Mecmuada takip eden notlar arasında Tokı Paşa'nın kız kardeşinin, yani yeni durumda Osman Efendi'nin üvey kızlarının barıştırılmasına dair de bir not düşülmüştür. 25 Cemaziyevvel 1143 (6 Aralık 1730) tarihinde Tokı Paşa, kız kardeşinin kızları Ayşe ve Rabia'ya vekil olmuş, bir çift küpe, iki kumaş kaftan, bir gömlek, bir gömlek işi, birkaç çember, iki kilim, bir örmek (el tezgâhında dokunan şal), 6 kuruş, bir kıvrak (kadınların dışarıda giydikleri siyah renkli uzun kıyafet), analarından kendilerine değen, nikâhtan gelen vesair Hoca Osman Efendi'nin zimmetinde olan ne varsa paylaşıp sulh olmuşlardır. Şahitler Hacı Osman Efendi'nin hocası ("H'âcem" olarak geçmektedir) İbrahim Efendi, damat Terzi Ömer Efendi ve kayını Terzi İvaz, Killi oğlu Seyyid Ebu Bekir, Mekki oğlu İbrahim, Arap oğlu Mehmed, Gökçelerli oğlu Ali, kayını ("kaynum" olarak geçmektedir) Ali Paşa'dır (2b). Buradaki kayda göre Osman Efendi'nin Ömer adında bir damadı vardır. Kayıttaki "kayını Terzi İvaz" ifadesi Osman Efendi'nin İvaz adında bir oğlunun olması gerektiğini düşündürmektense de "oğlum" değil de "kayını" şeklindeki mesafeli ifade bu akrabalığın Ömer Efendi'nin başka bir eşinden

mütevellit olmalıdır. Buradan öğrenilen bir başka bilgi ise Osman Efendi'nin muhtemelen yeni eşinin kardeşi olan Ali Paşa adında bir kayınının olduğudur.

Hacı Osman Efendi 13 Cemaziyelevvel 1143 (24 Kasım 1730) Perşembe günü yeni bir evlilik daha yapmış ve Demirci Mehmed'in kızı Ümmü Gülsüm'le nikâhlanmıştır. Mihr 3000 dirhem gümüştür, Ümmü Gülsüm 50 kuruştan gerisini geldiği gece eşine hibe etmiştir. Şahitler Hoca İbrahim Efendi ve oğlu Ebu Bekir, müezzin Osman ve oğlu Mustafa, Seyyid Hacı Mehmed Börekçi, Çingen Sefer oğlu Ali ve Terzi İvaz'dır (2a).

Osman Efendi'nin 10 Şaban 1144 (7 Şubat 1732) Perşembe günü kuşluk vakti Ayşe adında bir kızı dünyaya gelmiş, çocuk kısa süre sonra 22 Şevval 1144 (18 Nisan 1732) Cuma günü vefat etmiştir (2b).

7 Muharrem 1145 (30 Haziran 1732) tarihinde Güre pazarı günü tekrar evlenen Hacı Osman Efendi'nin yeni eşinin adı Ayşe'dir. Mihr 50 kuruştur, Ayşe 30'unu hibe etmiştir. Şahitler Damat Ömer Efendi ve kayını İvaz, Bodur oğlu Hacı İbrahim Süleyman, Emir Ali, Kalaycı Ahmed ve oğlu Mustafa'dır (2b).

Bazı kayıtlarda şahitler arasında geçmesi vesilesiyle adı öğrenilen Hacı Osman Efendi'nin damadı Ömer Efendi 1 Zilhicce 1145 (15 Mayıs 1733) Gireği günü vefat etmiştir (2a).

Hacı Osman Efendi'nin 26 Recep 1146 (2 Ocak 1734) Cumartesi günü Rukiye adında bir kızı dünyaya gelmiştir (2b).

Artık yaşı ilerlemiş olan Hacı Osman Efendi'nin evlenecek yaşa gelmiş torunları vardır. Nitekim 17 Rebiyülahir 1148 (6 Eylül 1735) tarihinde torunu (Abdullah'ın oğlu) evlenmiştir (11a).

Hacı Osman Efendi'nin Tokı Paşa'nın kız kardeşiyle evliliğinde şahitlik yapması nedeniyle adı öğrenilen biraderi Mehmed 2 Recep 1148 (18 Kasım 1735) Perşembe Regaip Kandili günü vefat etmiştir (11a).

19 Safer 1151 (8 Haziran 1738) Cumartesi gününe ait bir notta Abdullah'ın - sebebi belirtilmeden- Bursa'ya gittiği yazılıdır (11a). Yukarıda da geçtiği üzere Hacı Osman Efendi'nin 12 Rebiyülevvel 1142 (5 Ekim 1729) tarihinde ölen Abdullah adında bir oğlu daha vardır. Bursa'ya gittiğini söylediği bu oğlunun ne zaman dünyaya geldiğine dair bir not düşülmemiştir.

Hacı Osman Efendi'nin 15 Zilkade 1152 (13 Şubat 1740) tarihinde Ümmü Gülsüm adı verilen bir kızı dünyaya gelmiş ama çocuk yaşamamış, doğduğu gün ölmüştür (11a).

16 Cemaziyelahir 1154 (29 Ağustos 1741) Salı günü Osman Efendi'nin torunu Ali (Abdullah'ın oğlu) dünyaya gelmiş, 1158'de vefat etmiştir (11a).

Hacı Osman Efendi'nin kendisi ve aile efradı hakkında mecmuaya kaydettiği bu bilgilerden başka doğrudan aileyle ilgisi olup olmadığı bilinemeyen bazı kayıtlar da vardır ve şöyledir:

6 Şaban 1133 (2 Haziran 1721) tarihinde Güre pazarı günü Hacı Mehmed Efendi vefat etmiştir (1a). Bu ismin Osman Efendi'nin hocalarından birisi olması muhtemeldir. Rebiyülahir 1138 (Aralık 1725-Ocak 1726) tarihinde Mehmed Hanefi Efendi oğlu Mustafa'nın oğlu Mehmed dünyaya gelmiştir (1b). Buradaki kayıtlardan biri de Osman Efendi'nin hocası İbrahim Efendi'nin biati hakkındadır. İbrahim Efendi'nin 29 Cemaziyelevvel 1139 (22 Ocak 1727) Çarşamba günü biat ettiği belirtilmiş ancak bu biatin neyle ilgili olduğu yazılmamıştır: “*H'âce İbrâhîm Efendi'nün bi'at itdügi târih beyân sene biñ yüz otuz tokuz şehri Cemâziye'l-evvel'ün yigirmi tokuzuncı günü çehâr-şenbe gün Allâhu 'azîmü's-şân fazlıyla âsân eyleye. Evvel esmâ lâ-ilâhe illa'llâh ikinci esmâ yâ Allâh üçüncü esmâ yâ Hû dördüncü esmâ yâ Haqq beşinci esmâ yâ Hayy, altıncı esmâ yâ Kayyûm yâ Kahhâr.*” (2a). 1141 (1728-29) yılında Hasan bin Mustafa vefat etmiştir (1a). Recep 1145 (Aralık 1732-Ocak 1733) tarihinde Mehmed vefat etmiştir (2a).

Hacı Osman Efendi 7 Ramazan 1156 (25 Ekim 1743) Cuma günü vefat etmiştir. Oğlu Abdullah Hoca bunu şu şekilde kaydetmiştir: “*Peder-i 'azîzüm el-hâc 'Osmân Efendi biñ yüz elli altı senesi Cum'a 7 fi Ramazân vefât itmişdür, Allâhu 'azîmü's-şân takşîrâtın 'afv eyleye âmîn bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.*” Hacı Osman Efendi'nin ölümü vesilesiyle bir de tarih manzumesi yazılmıştır (11b). Şiir kuvvetle muhtemel oğlu Abdullah Hoca'ya aittir. Manzumeye göre Hacı Osman Efendi'nin ölüm yılı mensur kayıta da belirtildiği üzere 1156'dır. Manzumenin hemen başında son mısradaki tarihin nasıl hesaplanacağı da gösterilmiştir. Vezni “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” olan 9 beyitlik manzume şöyledir:

Târih-i el-Hâc 'Osmân Efendi

*Ṭayanır mı bu cihânuñ cevri-âteş-sûzına
Cism-i bî-bünyân-ı insân kahr-ı bî-endâzına*

*Ya'ni kim 'Osmân Efendi itmedi bir dem qarâr
Çalınup [hem] kûs-ı rihlet meyl idüp âvâzına*

*Cân atup gitdi haqîkat râhına hû diyerek
Ḥalka-bend-i gayb-ı esrâr görünince gözine*

*Secdegâh-ı rûy-ı 'arzda muqtedâ-yı nâs idi
Şâf olup ins ü melâ'ik ṭurdılar namâzına*

*Ḥüsni evşâfiyla mevşûf vâkıf-ı esrâr idi
'Ârif-i bi'llâh idi kim irdi Haqq aḡrâzına*

*Oğuyan İhlâş ile rûhına bir el-Fâtiha
Yâver ola rahmet-i Haqq ol cihân şeh-bâzına*

*Terk idüp keşret maqâmın vahdet ârzû eyledi
Setr idiüp 'ayn u fenâdan perde çekdi özine*

*'İd-i ekber itmek için hûrilerle güyyâ
Vâki' oldı hîn-i mevti mâh-ı rûze rûzına*

*Geldi kırklar gitti uçler didi bir târih tamâm
Raḥmetu'llâhi 'aleyh cân-ı imân-sâzına*

Sene 1156 [1118 + 38 (40-3+1) = 1156]

2.2. Abdullah Hoca [öl. 1 Rebiyülahir 1196'dan (16 Mart 1782) hemen sonra]

Hacı Osman Efendi'nin tuttuğu tarih kayıtlarında Abdullah adlı iki oğlundan söz edilmektedir. Bunlardan ilki yukarıda da temas edildiği üzere doğum tarihi bildirilmeyen ve 12 Rebiyülevvel 1142 (5 Ekim 1729) tarihinde Güre pazarı günü vefat eden Abdullah'tır (2b). Diğeri ise bu çocuğun vefatından yaklaşık 6 yıl sonra 17 Rebiyülahir 1148 (6 Eylül 1735) tarihinde oğlunu evlendiren Abdullah'tır (11a) ki mecmuada ondan söz edilen ilk kayıt da budur. Hacı Osman Efendi'nin oğlunu evlendirecek yaşa gelmiş Abdullah adında bir oğlu olduğuna göre şu hâlde aynı zaman dilimi içinde hayatta olduğu bilinen ve ikisinin de adı Abdullah olan iki oğlu var demektir. Bunların farklı annelerden dünyaya geldikleri düşünülebilir. Kendisinden ileriki kısımlarda “Hoca”, “Molla” olarak söz edilen Abdullah'ın, babası Hacı Osman Efendi'nin bildirdiğine göre 16 Cemaziyelahir 1154 (29 Ağustos 1741) Salı günü Ali adında bir oğlu dünyaya gelmiş, çocuk 4 sene sonra vefat etmiştir. Osman Efendi bu kaydı “Oğlum oğlu 'Alî'nün dünyâya geldüğine...” şeklinde not etmiştir (11a). 19 Safer 1151 (8 Haziran 1738) Cumartesi gününe ait bir notta ise yine yukarıda geçtiği üzere Abdullah'ın -sebebi belirtilmeden- Bursa'ya gittiği yazılıdır (11a). Bu bilgiler ışığında oğlu evlenen ve burada hakkında bilgi verilen Abdullah'ın 1735 yılı itibarıyla 40'lı yaşlarda olabileceği tahmin edilebilir.

Tuttuğu notlardan anlaşıldığı kadarıyla Abdullah Hoca baba mesleğini devam ettirmekte, Burma Camisi'nde imam olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda da cami vakfında mütevellidir. Nitekim Helvacızade Hacı Ahmed'in hayratı listelenirken “Burma Câmi' imâmı Monla 'Abdu'llâh'a 30 ğuruş...”, “Mütevelli Monla 'Abdu'llâh'a toḡsan ğuruş teslim...” (22b) ifadelerinden bu açıkça anlaşılmaktadır. Burma Camisi'nin 1185 (1771-72) yılındaki tamirine dair tarih manzumesinde “Çün harâbe-müşrif oldı Burma Câmi' ey hüâm / Hoş delâlet kıldı ta'mirine 'Abdu'llâh imâm” (13b) beytinden de onun buradaki imametini ifade edilmiştir. Bunun yanında aşağıda da görüleceği üzere diğer yapılarla birlikte çoğunluğu Burma Camisi'yle ilgili

olan kayıtları da kendisi tutmuştur ki bu durum onun söz konusu camiyle bağımlı net bir şekilde göstermektedir.

Abdullah Hoca buradaki notlara göre şairlik yanı olan bir isimdir. Zira babası Hacı Osman Efendi'nin ölümüne düşürdüğü yukarıda verilen 9 beyitlik tarih manzumesi onun bu yanını ortaya koymaktadır.

Abdullah Hoca'nın mecmuaya kendisi tarafından kaydedilen ilk tarih babası Hacı Osman Efendi'nin yukarıda değinilen vefatına (25 Ekim 1743) dairdir (11b).

Abdullah Hoca'nın art arda dünyaya gelen iki kızı genç yaşta vefat etmiştir. Bunlardan Ümmü Gülsüm 3 Rebiyülahir 1157 (16 Mayıs 1744) Cuma günü şafak vaktinde dünyaya gelmiş, 19 Şaban 1176 (5 Mart 1763) Perşembe günü 19 yaşındayken vefat etmiştir. 14 Şevval 1159 (30 Ekim 1746) Pazar günü dünyaya gelen kızı Ayşe ise 1 Safer 1174 (12 Eylül 1760) tarihinde henüz 14 yaşındayken bu dünyadan göç etmiştir.

Abdullah Hoca, eniştesi Ömer Efendi'nin vefat tarihini 1 Zilhicce 1161 (22 Kasım 1748) Cuma günü öğle vakti olarak vermiştir (11b). Ancak daha önce babası Hacı Osman Efendi'nin verdiği tarih 1 Zilhicce 1145 (15 Mayıs 1733) Gireği günüdür (2a). Bu ölüm Osman Efendi hayattayken olduğuna göre ya Abdullah Hoca'nın verdiği tarih yanlıştır ya da zayıf bir ihtimal olarak ayrı kişiler olduğu net olarak ifade edilmeyen iki Ömer (damat / enişte) vardır.

Çocukları doğup ölen Abdullah Hoca'nın 22 Recep 1162 (8 Temmuz 1749) Salı günü kuşluk vakti babasıyla aynı adı taşıyan (Osman) bir oğlu dünyaya gelmiş, çocuk 2 yaşını biraz geçmişken 15 Zilkade 1164 (5 Ekim 1751) tarihinde vefat etmiştir (12a).

Doğum ve ölümler dışındaki konularda da zaman zaman kayıtlar mevcuttur. Abdullah Hoca bir kayda göre 1 Ramazan 1162 (15 Ağustos 1749) tarihinde Abdülhalim oğlu İbrahim'in evini almıştır. Şahitler Bodurzade Hacı Halil, Bodurzade Mustafa, Sakar Paşa oğlu Hacı Süleyman, Kasap Seyyid, Hacı Ali, Süleyman Efendi bin Şeyh Hasan Efendi, Bıçakçı Seyyid Osman, Kadir oğlu Abdullah Murtaza, Pazar Ağası Ebu Bekir'dir. Bu kayıt 84a'da bulunmaktadır ki bu durumda mecmuaya sonradan başka bir yerden nakledilmiş olmalıdır.

14 Muharrem 1165 (3 Aralık 1751) Perşembe günü kız kardeşi Fatma vefat etmiştir (11b).

Abdullah Hoca'nın 21 Cemaziyelevvel 1166 (26 Mart 1753) Çarşamba günü sabaha karşı kızı Emine dünyaya gelmiştir. 17 Rebiyülevvel 1169 (21 Aralık 1755) İslambol pazarı günü iki namaz arasında ise bir oğlu doğmuş ve adını Muhammed koymuşlardır. Ancak çocuk küçük yaşta, 11 Zilhicce 1173 (25 Temmuz 1760) tarihinde vefat etmiştir (12a).

13 Zilhicce 1169 (8 Eylül 1756) Salı günü ninesi Ayşe bu dünyadan göçmüştür.

Abdullah Hoca'nın daha önce babasının adını taşıyan Osman adında bir çocuğunun dünyaya geldiği ve 2 yaşını geçkinen vefat ettiği belirtilmişti. 3 Safer 1172 (6 Ekim 1758) Cuma günü kuşluk vaktinde dünyaya gelen oğluna da yine babasının adını vermiştir (12a).

Onun, ninesiyle aynı adı taşıyan bir çocuğu daha olmuştur. 12 Safer 1176 (2 Eylül 1762) Pazartesi günü iki namaz arasında dünyaya gelen kızı Ayşe 15 Rebiyülevvel 1177 (23 Eylül 1763) tarihinde henüz 1 yaşındayken vefat etmiştir. Bu tarih iki acının birlikte yaşandığı tarihtir. Zira aynı gün, yani 15 Rebiyülevvel 1177'de (23 Eylül 1763) yeğeni Hafız Osman da vefat etmiştir. Böyle olunca dört ay sonra, 12 Recep 1177 (16 Ocak 1764) Cumartesi günü öğle vaktinde dünyaya gelen Ömer babasını görememiştir. Ömer, 3 Rebiyülevvel 1186 (4 Haziran 1772) tarihinde, 8 yaşında vefat etmiştir (12a).

Abdullah Hoca 1764 yılında dede olmuştur. 12 Recep 1177 (16 Ocak 1764) tarihinde öğle vakti kızı Ümmü Gülsüm'ün oğlu Ömer dünyaya gelmiştir (14b). Bu bilgidен anlaşıldığı kadarıyla Abdullah Hoca'nın aynı zaman diliminde hayatta olan Ümmü Gülsüm adlı iki kızı vardır. Zira 19 Şaban 1176 (5 Mart 1763) Perşembe günü 19 yaşındayken vefat eden bir kızının olduğu yukarıda verilmişti. Eğer kaydedilen doğum ve ölüm tarihlerinde bir hata yoksa hocanın aynı adı taşıyan iki kızının farklı annelerden olduğu düşünülebilir.

Abdullah Hoca'nın 1765 ve 1766 yıllarında arka arkaya dünyaya gelen iki çocuğu fazla yaşamamıştır. 11 Ramazan 1178 (4 Mart 1765) Cumartesi günü akşam vakti dünyaya gelen oğlu Muhammed 18 Muharrem 1179 (7 Temmuz 1765) tarihinde, 23 Rebiyülevvel 1180 (29 Ağustos 1766) Cuma günü ikindiden sonra dünyaya gelen kızı Ayşe ise 12 Şaban 1181 (30 Ocak 1768) Cuma günü vefat etmiştir (12b).

Abdullah Hoca'nın kızı Ümmü Gülsüm, Rebiyülahir 1180 (Eylül-Ekim 1766) tarihinde Polat oğlu Hacı Mustafa'yla evlenmiştir (12a). Bu bilgi "Abdullah Hoca'nın Ümmü Gülsüm adını taşıyan kaç kızı var?" sorusunu cevaplamayı zorlaştırmaktadır. Zira biraz yukarıda iki Ümmü Gülsüm'ün aynı zamanda hayatta olduğu ve bunlardan birinin vefat ettiği belirtilmişti. Burada ya üçüncü bir Ümmü Gülsüm'ün olduğu ya da hayatta olan Ümmü Gülsüm'ün eşinin vefat etmesinden veya boşanmış olmasından dolayı başka biriyle evlenmesi akla gelmektedir. Üçüncü bir Ümmü Gülsüm ihtimali olmakla birlikte bizce ikinci ihtimal daha kuvvetlidir. Yani Ümmü Gülsüm kocasını kaybettiğinden veya boşandığından tekrar evlenmiş olmalıdır. Bu evlilikten 25 Muharrem 1181 (23 Haziran 1767) Pazar günü iki namaz arasında Seyyid Hüseyin dünyaya gelmiş ancak çocuk 1 yaşını doldurmadan 27 Zilkade 1181 (15 Nisan 1768) tarihinde vefat etmiştir. Ümmü Gülsüm'ün yaklaşık bir yıl sonra, 19

Safer 1183 (24 Haziran 1769) Cuma günü akşam vaktinden sonra dünyaya gelen kızı Ayşe de fazla yaşamamış, 15 Şevval 1184 (1 Şubat 1771) tarihinde vefat etmiştir (14b). 27 Şevval 1185 (2 Şubat 1772) Cumartesi günü ikinci vakti ise oğlu Mustafa bin Ebu Bekir dünyaya gelmiştir (14b).

Abdullah Hoca'nın diğer kızı Emine 11 Rebiyülevvel 1186 (12 Haziran 1772) Perşembe günü Bodur oğlu Mehmed'le nikâhlanmıştır (12b). Buraya nikâhtan sonra okunan Arapça bir dua da yazılmıştır.

Emine'nin yaklaşık bir yıl sonra, 10 Rebiyülevvel 1187 (1 Haziran 1773) Pazartesi günü öğle vakti Fatma adında bir kızı dünyaya gelmiştir. Çocuk 15 Şevval 1195 (4 Ekim 1781) tarihinde 8 yaşındayken vefat etmiştir (12b).

Abdullah Hoca'nın bir başka torunu 23 Rebiyülahir 1188 (3 Temmuz 1774) tarihinde dünyaya gelen Ümmü Gülsüm'ün kızı Halime'dir (14b).

3 Safer 1172 (6 Ekim 1758) tarihinde dünyaya gelen oğlu Osman, 11 Zilkade 1188 (13 Ocak 1775) tarihinde, yani 17 yaşındayken hafız olmuş ve hocasından icazet almıştır (13b).

Kızı Emine'nin 5 Zilhicce 1188 (6 Şubat 1775) tarihinde oğlu Seyyid Ömer dünyaya gelmiş ancak çocuk çok yaşamamış ve bir buçuk ay sonra 17 Muharrem 1189 (20 Mart 1775) tarihinde vefat etmiştir. Ailenin yaklaşık bir buçuk yıl sonra aynı adı verdikleri bir çocukları daha olmuştur. Seyyid Ömer 19 Cemaziyelahir 1190 (5 Ağustos 1776) Pazartesi gecesi dünyaya gelmiştir (12b).

Abdullah Hoca'nın kızı Ümmü Gülsüm'ün 9 Muharrem 1191 (17 Şubat 1777) Pazartesi gecesi Fatma adını verdikleri çocukları dünyaya gelmiştir. Yaklaşık bir yıl sonra ise 3 Rebiyülevvel 1192 (1 Nisan 1778) Pazartesi günü iki namaz arasında oğlu Hüseyin bin Hacı Ebu Bekir dünyaya gelmiştir (14b).

Abdullah Hoca, ölümünden beş yıl evvel, 15 Recep 1191 (19 Ağustos 1777) tarihinde vasiyetini bizzat yazmıştır. Buna göre teşhiz ve tekfinime 50 kuruş ayırmıştır. Kabrinin pederi ile dayısı Rifati Ali Efendi'nin yanına konmasını, Cami-i Kebir imamı Monla Bekir'in gusül ettirmesini, Monla Hüseyin'in de suyunu koymasını istemiştir. Elmalı Dere'deki Poladoğlu Bağı satılmış, geliri kızı Ümmü Gülsüm'e kalmıştır. Kızı Ümmü Gülsüm'e 100 kuruş, eşine nikâhtan 100 kuruş borcu vardır. Damadı Hacı Hafız seçilmiş vasisidir. 50 kuruş Hoca'ya, 36 kuruş kız kardeşine geçmiştir: *"Evvelâ vaşiyetüm oldur ki techîz ve tekfinüme 50 guruş, pederüm ve dayım Rif'atı 'Alî Efendi yanına kabrüm konsun, Câmî-i Kebîr imâmu Monla Bekr gusl idüp ve Monla Hüseyin şuyun koysun. Elmalı Dere'de olan Poladoğlu Bağı şatılmışdur, kızum Ümmî Gülsüm'üündür. Andan mâ-'adâ kızum Ümmî Gülsüm'e yüz guruş deynümdür gâflet olunmaya. Ehlümüñ yüz guruş nikâhu deynümdür.*

Dâmâdum el-hâc Hâfız vâsî-i muhtârumdur. 50 ğuruş h'âceye geçmiştir, 36 ğuruş hem-şîreye geçmiştir." (16b).

Kızı Emine'nin kızı Şerife 27 Muharrem 1193 (14 Şubat 1779) tarihinde gece yarısı dünyaya gelmiştir (13a).

Oğlu Hafız Osman 25 Şaban 1194 (26 Ağustos 1780) tarihinde evlenmiştir. Buraya nikâhtan sonra okunan Arapça bir dua da eklenmiştir (15b).

Abdullah Hoca'nın kızı Ümmü Gülsüm'den olma torunu Fatma'nın 9 Muharrem 1191 (17 Şubat 1777) tarihinde dünyaya geldiği bilgisi biraz yukarıda verilmişti. Çocuğun vefatına dair bir kayıt düşülmemiştir. Ancak 25 Zilkade 1194 (22 Kasım 1780) tarihinde ikinci vaktinde Ümmü Gülsüm'ün Fatma adında bir çocuğunun daha olduğu yazılıdır (14b). Bu durumda bir önceki Fatma ölmüş olmalıdır.

7 Şevval 1195 (26 Eylül 1781) Salı günü gece yarısı oğlu Osman'ın kızı Ayşe doğmuş, çocuk Muharrem 1198 (Kasım-Aralık 1783) tarihinde 2 yaşındayken ölmüştür (15b).

15 Zilkade 1195 (2 Kasım 1781) Salı günü ikinci vakti kızı Emine'nin Fatma adında bir çocuğu dünyaya gelmiştir (13a). Abdullah Hoca'nın çocukları hakkındaki son kaydı budur.

Abdullah Hoca 1 Rebiyülahir 1196 (16 Mart 1782) tarihinde hacca gitmiştir. Bu bilgiyi oğlu Hafız Osman kaydetmiştir. Hac farızasının Zilhicce ayında yapılması göz önüne alınırsa söz konusu tarihin onun hacdan dönüş tarihi olduğu anlaşılır (16b).

Oğlu Hafız Osman babasının 1196 (1782) yılında vefat ettiği bilgisini vermektedir (16b). Birçok hadiseyle ilgili tam tarih verirken babasının ölüm tarihini sadece yıl olarak kaydetmesi ilginçtir. 1 Rebiyülahir 1196 (16 Mart 1782) tarihinde hacdan döndüğüne göre bu tarihten sonra ölmüş olmalıdır.

Abdullah Hoca kendisi ve ailesi hakkında verdiği bilgiler dışında sadece bir kişiden söz etmiştir. Bu kişi 12 Cemaziyelevvel 1184 (3 Eylül 1770) tarihinde İslambol pazarı günü akşam yemeği vaktinde vefat eden Hacı Yusuf Ağa'dır. Yusuf Ağa'nın adı 1185 (1771-72) yılında Burma Camisi'nin tamiri için bağışta (100 kuruş) bulunanlar arasında da geçer (13b). Abdullah Hoca'nın hemen hepsi Burma Camisi'yle ilgili diğer notlarından ise ilgili bölümde söz edilecektir, bu sebepten buraya alınmamıştır.

2.3. Hafız Osman Efendi (1172-1224 / 1758-1809)

Hafız Osman'la ilgili ilk bilgiler babası Abdullah Hoca'nın tuttuğu notlardan öğrenilmektedir. Buna göre Osman 3 Safer 1172 (6 Ekim 1758) Cuma günü kuşluk vaktinde dünyaya gelmiştir (12a). 11 Zilkade 1188 (13 Ocak 1775) tarihinde, yani 17

yaşındayken hafız olmuş ve hocasından icazet almıştır (13b). Hafız Osman Efendi 25 Şaban 1194 (26 Ağustos 1780) tarihinde 22 yaşındayken evlenmiştir (15b). Onun da babası gibi Burma Camisi'nde görev yaptığı anlaşılmaktadır. Zira kendisi ve ailesi hakkında verdiği bilgiler dışındaki diğer kayıtların hemen hepsi Burma Camisi ile ilgilidir.

7 Şevval 1195 (26 Eylül 1781) Salı günü gece yarısı kızı Ayşe doğmuş ancak çocuk Muharrem 1198 (Kasım-Aralık 1783) tarihinde 2 yaşındayken ölmüştür (15b).

Hafız Osman'ın 18 Şaban 1197 (19 Temmuz 1783) Perşembe günü gece saat devrinde babasının adını verdiği oğlu Abdullah dünyaya gelmiştir (15b).

7 Ramazan 1197 (6 Ağustos 1783) Salı günü kız kardeşi Ümmü Gülsüm'ün kızı Ümmühan binti Hacı Ebu Bekir doğmuştur (15a).

Ailede Ümmü Gülsüm adı oldukça yaygındır. 15 Recep 1200 (14 Mayıs 1786) Pazartesi gecesi saat devrinde Hafız Osman Efendi'nin kızı Ümmü Gülsüm dünyaya gelmiştir. Buradaki kayıta "Defterdeki beyan 1216 senesi" ifadesinden notların başka bir defterde bulunduğu, mecmuaya sonradan aktarıldığı anlaşılmaktadır (15b).

Hafız Osman Efendi'nin 15 Cemaziyelevvel 1203 (11 Şubat 1789) tarihinde iki namaz arasında kızı Hatice, 25 Rebiyülahir 1209 (19 Kasım 1794) Salı gecesi saat dokuzda oğlu Mehmed, 1 Zilhicce 1212 (17 Mayıs 1798) Çarşamba gecesi saat sekizde kızı Alime, 5 Şaban 1214 (2 Ocak 1800) Çarşamba günü saat altıda oğlu Osman dünyaya gelmiştir. Hafız Osman Efendi'nin kendi adını verdiği oğlu Osman fazla yaşamamış, 6 gün sonra 11 Şaban 1214 (8 Ocak 1800) tarihinde ölmüştür (15b).

Hafız Osman Efendi'nin oğlu Hafız Abdullah 1 Muharrem 1219 (12 Nisan 1804) tarihinde 21 yaşındayken evlenmiştir (18a). Abdullah'tan burada "hafız" olarak söz edilmektedir.

21 Şevval 1219 (23 Ocak 1805) tarihinde saat dörtte dünyaya gelen kızı Fatma, Hafız Osman Efendi'nin tarih kayıtlarında dünyaya geldiği bilgisi verilen son çocuğudur (16a).

Mecmuada yer alan notlara göre Hafız Osman Efendi'nin kızı Fatma'nın doğumundan yaklaşık iki ay sonra bir torunu dünyaya gelmiştir. 10 Zilhicce 1219 (12 Mart 1805) tarihinde bayram gecesi saat yedide oğlu Hafız Abdullah'ın oğlu Molla İsmail doğmuştur. Yaklaşık iki yıl sonra, 1 Rebiyülevvel 1222 (9 Mayıs 1807) Cuma gecesi ise bir diğer torunu, oğlu Abdullah'ın kızı Ayşe dünyaya gelmiştir (18a).

Hafız Osman Efendi, oğlu Hafız Abdullah'ın bildirdiğine göre Şevval 1224 (Kasım-Aralık 1809) tarihinde vefat etmiştir (17b, 18a).

Osman Efendi aile bireyleri dışında iki kişinin ölüm tarihlerini vermiştir. Buna göre Acemzade İbrahim Ağa 25 Safer 1198 (19 Ocak 1784) (22b), Hamamcızade

Mehmed Ağa ise 1 Cemaziyevvel 1198 (22 Nisan 1784) tarihinde (13b) vefat etmiştir. Onun Burma Camisi ile ilgili kayıtlarından ilgili yerde söz edilecektir.

2.4. Hafız Abdullah (doğ. 1197 / 1783 - ?)

Mecmuaya kendisi ve aile efradı hakkında en az bilgi kaydeden kişi dördüncü kuşaktan Hafız Abdullah'tır. Babasının bildirdiğine göre 18 Şaban 1197 (19 Temmuz 1783) Perşembe günü gece saat devrinde dünyaya gelmiştir (15b). 1 Muharrem 1219 (12 Nisan 1804) tarihinde 21 yaşındayken evlenmiştir (18a). Abdullah'tan burada "hafız" olarak söz edildiğine göre bu tarihte hafızlığını tamamlamış durumdadır. 10 Zilhicce 1219 (12 Mart 1805) tarihinde bayram gecesi saat yedide oğlu Molla İsmail doğmuştur. Yaklaşık iki yıl sonra, 1 Rebiyülevvel 1222 (9 Mayıs 1807) Cuma gecesi ise kızı Ayşe dünyaya gelmiştir (18a).

Hafız Abdullah'ın kendisi ve ailesi hakkında sadece iki tarih kaydı vardır. Bunlardan biri yukarıda verilen babasının vefat kayıdır. Diğeri ise 1 Zilkade 1226 (17 Kasım 1811) Kurban Bayramı gecesi kızı Ümmühan'ın doğumuna dairdir (18a).

Diğer hususlarda çok az tarihî bilgi vermekle birlikte Hafız Abdullah'ın da tıpkı dedesi ve babası gibi Burma Camisi'nde imamlik yaptığı söylenebilir. Zira muhtemelen 1225 (1810-11) yılına ait tuttuğu bir kayıta (19a) camiye yapılan bağıştan bahsetmesi, onun buradaki görevine delalet sayılmalıdır.

Hafız Abdullah Efendi, ailesi dışında sadece Burma Camisi bağışçılarından Kürt oğlu Hacı Ahmed'in ölümüne dair bir kayıt düşmüştür. Buna göre adı geçen kişi 28 Cemaziyevvel 1226 (20 Haziran 1811) tarihinde vefat etmiştir (20a).

Hafız Abdullah Efendi'nin ne zaman öldüğü belli değildir. Zira o, mecmuada bu tür tarih kayıtlarını tutan son kişidir ve onun ölüm tarihini bize bildirecek başka bir isim de yoktur. Ancak mecmuanın başından itibaren aynı tarzda tutulan tarih kayıtlarının sonuncusu Rumi 27 Mayıs 1305 (8 Haziran 1889) tarihli Cami-i Kebir'de şifa-yı şerif duası okunmasına dairdir (84b) ve eğer bunu Hafız Abdullah Efendi yazdıysa bu durumda kendisi 106 yaşında (doğ. 19 Temmuz 1783) böyle bir bilgiyi kaydetmiş olmaktadır ki şu hâlde belirtilen tarihe yakın bir zamanda vefat etmiş olabileceği düşünülebilir. Ancak bu zayıf bir ihtimaldir. Zira mecmuaya kaydedilen doğum ve ölüm tarihlerine bakıldığında o dönemde insanların bu kadar uzun ömür sürdüğü pek vaki değildir.

2.5. Ailenin Sonraki Üyeleri

Hafız Abdullah Efendi'den sonra ailenin kim tarafından devam ettirildiği de akla gelmektedir. Haşim Tümer'in 1971 yılında yayımlanan *Uşak Tarihi* adlı kıymetli eseri bu konuda da başvuru kaynağı durumundadır. Tümer, Burma Camisi hakkında bilgi verirken dipnotta camiye tamir ettiren ikinci kuşaktan Abdullah Hoca'dan söz etmiş ve bu zatın Molla Abdullahoğulları olarak anılan sülalenin yaklaşık 200 sene

önceki dip kişisi olduğunu bildirmiştir. Buradan öğrenildiğine göre Molla Abdullah'ın ahfadından Mehmed Cemal Efendi de bu camide imamlık yapmış, ayrıca müderrislik⁶ ve müftülük görevlerinde bulunmuştur. Onun müftülük görevi 1935-43 arasındadır (<https://usak.diyenet.gov.tr>, e. t. 05.02.2021). 1943 yılında vefat eden Mehmed Cemal Efendi'nin açık fikirli, açık meşrepli, zeki ve hâl-i âleme vâkîf, din konularını yorumlamayan, mantık süzgecinden geçirip hükme bağlayan biri olduğu bilgisini vermiştir. Tuncer soyadını alan Cemal Efendi'nin Hüsametdin ve Necmi adlı iki oğlu vardır. Şu hâlde ailenin tespit edilebilen soy silsilesi (muhtemel eksikliklerle) şöyledir: Hacı Osman Efendi (öl. 1743), Abdullah Hoca / Molla Abdullah (öl. Mart 1782'den hemen sonra), Hafız Osman (öl. 1809), Hafız Abdullah (doğ. 1783, öl. ?), Mehmed Cemal Efendi (öl. 1943), Hüsametdin Tuncer ve Necmi Tuncer.

3. Mecmuaya Göre Uşak Şehir Tarihine Dair Bazı Notlar

Mecmuada bir taraftan dört ferdi üzerinden bir aile hakkında biyografik bilgi verilirken diğer taraftan aile üyelerinin çevrelerindeki başka kişilerin doğum ölüm tarihlerinden söz edilmiş, bunlardan başka yaşanan şehrin dinî ve kültürel yanına, sosyal ve ekonomik durumuna, mimarisine, geçirdiği felaketselere dair de notlar tutulmuştur. Hemen hepsi birer ikişer cümleden ibaret olan bu kısa notlar bir araya getirildiğinde Uşak şehir tarihine katkı yapabilecek küçük de olsa bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu notlar şöyledir:

3.1. Mecmuada Yer Alan Kurum ve Yapılar

Mecmuada tespit edilebildiği kadarıyla 4 cami, 3 muallimhane, 4 çeşme, 2 han ve 4 kahvehaneden söz edilmiştir. Umuma hizmet eden yapıların idame ve idaresi için kurulmuş 8 de vakıf adı geçmektedir. Ailenin Burma Camisi'nde görev yapması hasebiyle en fazla kayıt bu camiye aittir.

3.1.1. Camiler

Alaca Cami: Hacı Hasan Mahallesi Mescidi'nin sonradan kullanılan meşhur adıdır. Mescidin vakıf kaydı sadece II. Bayezid devrine ait vakıf defterinde bulunmaktadır. 1512-13'te mescit vakfının idarecisi ve imamı Bayezid Fakih adlı bir kişidir ve vakfın bağ bahçe, dükkân, değirmen, debbağhane vs. yerlerden toplanan yıllık geliri 1490 akçedir. 1570-71 tarihli mufassal tahrir defterinde Uşak'taki mahallelerden söz edilirken "Mahalle-i Mescid-i Hacı Hasan el-meşhûr Alaca Mescid" denilmektedir ki bu kayıt Hacı Hasan Mescidi'nin sonradan Alaca Mescit

⁶ Molla Abdullazade Mehmed Cemal'in 30 Nisan 1904 tarihinde müderris olduğu, Uşak kazası eşrafından Acemzadeler hakkındaki bazı belgelerden de anlaşılmaktadır (Çakmak, 2015, s. 74).

adıyla meşhur olduğunu göstermektedir.⁷ Nitekim sadece mescidin değil mahallenin isminin de 1530'lu yıllarda Alaca Mescit Mahallesi adıyla da anıldığı kayıtlıdır (Özdeğer, 2001, s. 66, 90-1; Gökçe, 2001, s. 204; İnce, 2004, s. 13; Öntuğ, 2011, s. 962).

Tahrir defterinde “mescit” olarak geçen bu yapı mecmuada “cami” olarak adlandırılmıştır ki bu durumda mescit sonradan cami hâline getirilmiş olmalıdır. Murat Öntuğ, Uşak'taki camilerden ve mescitlerden söz eden yazısında Rebiyülevvel 1142 (Eylül-Ekim 1729) tarihli bir kayıta Hacı Hasan Mescidi'nin Hacı Ali adında biri tarafından izin alınıp minber koydurmak suretiyle camiye çevrildiğini haber vermektedir (Öntuğ, 2011, s. 976). Ancak söz konusu mescidin Hacı Sıddık Mahallesi'nde yaptırıldığına dair bilgi (“Mahalle-i Mescid-i Hacı Sıddık” şeklinde bir ifade 1520 yılı mufassal tahrir defterinde mevcuttur) (Özdeğer, 2001, s. 67) kafa karışıklığına sebep olmaktadır. Bununla birlikte kuvvetle muhtemel Hacı Hasan Mescidi 1729 yılı itibarıyla camiye çevrilmiş durumdadır. Eldeki mecmuada Hacı Osman Efendi “mescit” yerine “cami” kelimesini kullanmaktadır ve bu yıllar onun Alaca Cami'de görevli olduğu zamanlardır. Alaca Cami adı sadece ailenin ilk üyesi Hacı Osman Efendi tarafından tutulan kayıtlarda geçmekte, oğlu veya torunlarının tuttuğu notlarda bu yapıdan söz edilmemektedir. Osmanlı devrinde imam, hatip gibi camilerde veya mescitlerde görevli kişilerin çoğunlukla ölünceye kadar görevi sürdürdükleri ve öldükten sonra yerlerini yetişkin ve ehil oğullarına bıraktıkları bilinmektedir (Öntuğ, 2011, s. 967). Hacı Osman Efendi'nin oğlu Abdullah'ın babasının görev yaptığı cami yerine Burma Camisi'nde görev alması Alaca Cami'nin bir deprem sebebiyle yıkıldığına veya yangında yok olduğuna yorulabilir. Nitekim Uşak'ta zaman zaman meydana gelen bu tür felaketler ile tarihî yapılardan söz eden yakın dönem çalışmalarda günümüze ulaşan böyle bir camiden söz edilmemesi bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir.

Mecmuada Alaca Cami'den iki yerde söz edilir. İlk kayda göre [6 Zilkade 1134 (18 Ağustos 1722) tarihinden sonradır] Alaca Cami vakfına, yakınında bulunan hanın geliri 50 kuruş olduğunda 30 kuruşu evkat-ı hamse (beş vakit) imamlarına, 10 kuruşu hatibe, 6 kuruşu müezzin Osman'a ve 4 kuruşu müezzin Ahmed'e pay edilmiştir. İkinci kayıta verilene göre ise Lonca altında Terzi Hacı İbrahim'e ait 32 dükkânın geliri Alaca Cami imam ve müezzinlerine vakfedilmiş ve icarı 5 kuruş olunca 33 tümen imama, 12 tümen hatibe ve 15 tümen müezzinlere ayrılmıştır (1b).

Burma Camisi: İslice Mahallesinde bulunan caminin ne zaman yapıldığı, banisinin kim olduğu belli değildir. Kaynaklarda, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'de Hacı Mustafa Camisi'nin kitabesi hakkında verdiği bilgi temel alınarak söz konusu bu caminin Burma Camisi olduğu ve 980 (1572-73) yılında yapıldığı ileri

⁷ Alaca Cami dışında Alaca adının geçtiği bir de Alaca Çeşme vardır. Bu çeşme 1570-71 yılı mufassal tahrir defterine göre İbik Mahallesinde bulunmaktadır (Gökçe, 2001, s. 204).

sürülmüştür. Ancak Murat Öntüğ, Burhan Fakih Mahallesi'nde Hacı Mustafa'nın 975 (1567-68) yılında yaptırdığı bir caminin zaten var olduğunu, dolayısıyla bu görüşün doğru olamayacağını belirtmektedir (Tümer, 1971, s. 176-7; İnce, 2004, s. 24; Öntüğ, 2011, s. 971).

Cami 1185 (1771-72), 1922, 1944, 1968, 1970, 1988 ve son olarak 2001 yılında olmak üzere birçok kez tamir edilmiştir. 1185 (1771-72) yılındaki tamirde kuruşunu, minaresi ve şadırvanı elden geçirilmiştir. Polad oğlu Hacı Mustafa 250 kuruş, Hacı Yusuf Ağa 150 kuruş ve Veled-i Kadın 100 kuruş bağışta bulunmuştur, başka hayır sahipleri de vardır. Bu, caminin tespit edilebilen ilk tamiridir ve tamir kitabesi giriş kapısının sağ üstünde bulunmaktadır. Söz konusu bu kitabedeki tarih manzumesi mecmuaya da kaydedilmiştir. 3 beyitlik "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezinli manzume şöyledir:

*Çün harâbe-müşrif oldı Burma Câmi' ey hüâmâm
Hoş delâlet kıldı ta'mîrine 'Abdu'llâh imâm*

*Hayra sâ'i olduğı'çün ol 'azîz-i muhterem
Yiñle buldı hayatı kubbe [vü] şâdurvân [u] câm*

*Çün minâre giyicek başına bir zerrîn külâh
Didi târih bir müfferih câmi' oldı bu tamâm (13b)*

Şiirden ve diğer tarih kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla tamiratın yapıldığı dönemde ikinci kuşaktan Abdullah Hoca caminin imamlığını yapmaktadır ve aynı zamanda cami vakfının mütevellisidir. Hoca hayır işlerinde gayretli bir isimdir ve caminin tamirâtı onun delaletiyle yapılmıştır. Eserde şiirin etrafı sonradan başka bir el tarafından kırmızı kalemle çevrelenmiş, altına da yine kırmızı kalemle bu şiirin caminin kitabesine yazıldığı haber verilmiş ve 1944 yılında tekrar tamir edildiği notu düşülmüştür. Caminin 1922, 1968, 1970, 1988 ve 2001 yıllarında yapılan tamirleri kaynaklardan öğrenilebilmektedir (İnce, 2004, s. 25). 1944 yılındaki tamirden ise mecmuada söz edilmektedir.

Mecmuada Burma Camisi'nden söz eden başka kayıtlar da vardır. Abdullah Hoca, oğlu Hafız Osman ve torunu Hafız Abdullah tarafından tutulan ve çoğunluğu camiye yapılan bağışlardan söz eden bu notlar tarih sırasına göre şöyledir:

Abdullah Hoca'nın kaydettiği notlar:

1159 (1746-47) yılında caminin bahçesine kavak dikilmiştir (13b).

1 Cemaziyelevvel 1174 (9 Aralık 1760) tarihinde Burma Camisi'nin mum akçesi Kazancı Abdullah'a geçmiştir. 5 kuruşu kendi eşi Amine Hatun'un, 5 kuruşu da

Ferid Kızı merhumenindir. Şahitler Hacı Mustafa bin Hacı İbrahim İmam, Seyyid Ömer bin Hacı Halil'dir. 10 kuruş Helvacı oğlu Halil'e nakildir (21b).

1 Rebiyülahir 1181 (27 Ağustos 1767) tarihinde Vezir oğlu Mehmed, Burma Camisi'nin mihrabına 10, mumuna 5, muallimhaneye 5, toplam 20 para bağışlamıştır. Kundakçı İslam oğlu Muhammed'e batemessük (belgeyle) 23 para geçmiştir. 1 Cemaziyelahir 1181 (25 Ekim 1767) tarihinde Murtaza eşi Şemse Hatun, Burma Camisi'nin mihrabına 10 kuruş bağışlamıştır. Burma Camisi yakınında bulunan 5 dükkân cami mumuna hayrattır. Yukarıda olan akçeler ona harcanmıştır (22a). 1 Şevval 1184 (18 Ocak 1771) tarihinde Eskili Mustafa 10 kuruş bağışlamıştır (21b).

1 Şevval 1183 (28 Ocak 1770) tarihinde Helvacızade Hacı Ahmed'in yaptığı hayrat: Burma Camisi imamı Monla Abdullah'a 30 kuruş, muallimhaneye 30 kuruş, Burma Camisi mumuna 10 kuruş, hatibe 10 kuruş, müezzinlere 10 kuruş. Burma Camisi tamirine harcanmıştır. Müteveli Monla Abdullah'a 90 kuruş teslim edilmiş, Göçerli Hacı Nasuh'a batemessük nakledilmiştir. Şahitler Hancı Hacı Ömer Bahçıvan, Mehmed oğlu Köle Mehmed, Tavukçu oğlu Osmanca, Kamerce oğludur (22b).

Tarih verilmeden Burma Camisi için yapılan bir başka bağış şöyledir: Evkat-ı hamse imamına 30 kuruş, müteveli Abdullah Hoca'ya 15 kuruş, hatibe 12 kuruş, müezzine 6 kuruş, kayyuma 6 kuruş, hanın tamirine 10 kuruş, caminin mumuna 5 kuruş, kandil yağına 5 kuruş, cüzhanlar 2+2 kuruş. Burma Camisi evkafı olan Bayağı Han 95 kuruş icare ile verildiğinde zikredilen 95 kuruş müteveli eliyle yukarıda adı geçenlere taksim olunması için buraya kaydedilmiştir (14a).

Abdullah Hoca, 1 Rebiyülahir 1185 (14 Temmuz 1771) tarihinde geliri Burma Camisi mumuna ait olan dükkânı 12 kuruş icarla Terzi Ali'ye vermiştir. 1 Recep 1185 (10 Ekim 1771) tarihinde Hacı Veli Efendizade Hacı Osman hayratı olan Burma Camisi Cuma kürsüsüne Çivicizade Muhammed Efendi 50 kuruş, müteveli Molla Abdullah'a verilmek üzere 10 kuruş, toplam 60 kuruş bağışlamış, para Delli oğlu Hacı Mustafa'ya verilmiştir. Şahitler Musa Paşa oğlu Hacı Ali, biraderi Hacı İsmail, Bıçakçı Osman ve Veli Paşa'dır (22a).

Muharrem 1187 sonu (Nisan 1773) Burma Camisi bahçesine servi fidanları dikilmiştir (23a).

1 Zilhicce 1190 (12 Aralık 1776) tarihli bir bağış kaydı şöyledir: Semerci Hacı Süleyman'ın eşi Fatma Hatun, Boduroğlu dükkânı yanındaki boyacı dükkanını Burma Camisi'ne hayrat vermiştir. Müteveliye 3 kuruş, evkat-ı hamse imamına 5 kuruş, hatibe 2 kuruş 10 para, müezzine ve kayyıma 2 kuruş 10 para (21a).

Hafız Osman Efendi'nin kaydettiği notlar:

Ramazan 1199 (Temmuz-Ağustos 1785) tarihli kayda göre Bodurzade Seyyid Kara Mustafa, Hasan Reisoğlu kahvesinde bulunan hissesinden gelecek parayı Burma Camisi yanındaki çeşmeye ve sabah imamına bırakmış, kahvede olan hissesi 5 kuruşu icarla Hasan Reis oğlu Seyyid Mehmed Ağa'ya verilmiştir. Bu 5 kuruşun 3 kuruşu çeşmenin tamir ve bakımına, 2 kuruşu sabah imamına aittir. Ramazan 1200 (Haziran-Temmuz 1786) tarihinde Burma Camisi'nin kandil yağına Akarcalı Hacı Ahmed 20 kuruş bağışlamış, 20 kuruş Akarcalı Hacı Ahmed'e temessük olunmuştur. Safer 1200 (Aralık 1785-Ocak 1786) tarihinde Burma Camisi kandil yağına Kılıcı Murad 18 kuruş bağışlamıştır, para oğlu Seyyid Mehmed'e temessük olunmuştur (23a).

Arzu Hatun 1 Muharrem 1202 (13 Ekim 1787) tarihinde evkat-ı hamse imamına 10, hatibe 5, müezzine 5 olmak üzere 20 kuruş bağışlamıştır, Köle Mehmed'e temessük olunmuştur. Müftü Efendi, 1 Muharrem 1202 (13 Ekim 1787) tarihinde Burma Camisi evkat-ı hamse imamına 4, hatibe 2 kuruş bağışlamıştır. 1 Recep 1202 (7 Nisan 1788) tarihinde Mihir Hatun, Burma Camisi mihrabına 10 kuruş vermiştir, Tellak oğlu Hacı Mehmed'e batemessük verilmiştir. Küren oğlu Hasan 1 Rebiyülevvel 1203 (30 Kasım 1788) tarihinde Burma Camisi imamına 5 kuruş bağışlamıştır. Bu 5 kuruş Küren oğlu Seyyid Hüseyin'e batemessük nakledilmiştir (17b).

Hafız Abdullah'ın kaydettiği not:

Burma Camisi imamaları için camiye vakfedilenler şunlardır: Hacı Beyoğlu Kahvesi'nden senelik 5 kuruş, Kürt oğlu Hacı Ahmed'in dükkân icarından senelik 6 kuruş, Kara Ali Ağa Vakfı'ndan 6 kuruş 20 para (19a).

Cami-i Kebir (Ulu Cami): Küme Mahallesinde bulunan caminin ne zaman yapıldığı net olarak belli değildir. Önceden caminin muslukları üzerinde olduğu belirtilen, günümüzde son cemaat yerindeki kemerler arasında bulunan Şaban 822 (Ağustos-Eylül 1419) tarihli çeşme kitabesinden hareketle caminin de aynı tarihlerde yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kasım İnce caminin Germiyan beyi II. Yakup zamanında, Kavşid oğlu Hasan oğlu Mehmed tarafından yaptırıldığını söylemektedir (Gökçe, 2001, s. 203-4; İnce, 2004, s. 19-20).

Mecmuada Cami-i Kebir adından bir yerde söz edilmiştir. Dördüncü kuşaktan Hafız Abdullah 27 Mayıs 1305 (8 Haziran 1889) tarihinde Cami-i Kebir'de şifa-yı şerif duası okunduğunu haber vermiştir (84b).

Tuz Pazarı Camisi: Uşak'ta, İslice Mahallesinde, Ulu Cami civarında, günümüzdeki İş Bankası'nın karşısında bulunan yerler Tuz Pazarı idi. Bugünkü Emlak Bankası'nın olduğu yerde de Tuz Pazarı Camisi vardı (Öntuğ, 2004, s. 82).

Kara Ali Ağa⁸, Tuz Pazarı'nda önce bir mescit inşa etmiş, ilerleyen yıllarda da minber ekleyerek burayı camiye çevirmiştir. Cami bu sebeple Kara Ali Ağa Camisi olarak da anılmaktadır (Öntüğ, 2011, s. 979).

Mecmuada 1 Şevval 1183 (28 Ocak 1770) tarihli kayıttta merhum Kara Ali Ağa tarafından yaptırılan Tuz Pazarı Camisi'nin imamı Hacı Abbas Efendi'ye Helvacı zade Hacı Ahmed'in 15 kuruş bağışta bulunduğu ve paranın imamın oğlu Mehmed'e teslim edildiği ifade edilmiştir (22b).

3.1.2. Muallimhaneler

Burma Camisi Muallimhanesi: Mecmuada üç yerde muallimhaneden söz edilmektedir. İkinci kuşaktan Abdullah Hoca'nın tuttuğu bu kayıtlardan ilkin e göre muallimhane 1166 (1752-53) yılında yenilenmiştir (13b). İkinci kayıttta Vezir oğlu Mehmed'in 1 Rebiyülahir 1181 (27 Ağustos 1767) tarihinde Burma Camisi'nin mihrabına 10, mumuna 5 ve muallimhanesine 5 olmak üzere toplam 20 para bağış yaptığı belirtilmiştir (22a). Son kayıttta ise Helvacı zade Hacı Ahmed'in 1 Şevval 1183 (28 Ocak 1770) tarihli hayrat listesinde muallimhaneye 30 kuruş ayırdığı yazılıdır (22b).

Kaynaklarda bu adla anılan bir muallimhane yoktur. Ancak Murat Öntüğ, Uşak'taki eğitim müesseselerinden söz ettiği yazısında İslice Mahallesinde Burma Camisi avlusunda Hacı Süleyman Ağa tarafından yaptırılmış olan bir medreseden söz etmekte, medreseye Rebiyülahir 1220 (Haziran 1805) tarihinde ulemadan Hacı Mehmed'in, onun ölümü üzerine Zilkade 1227 (Kasım 1812) tarihinde ise Seyyid Veliyyüddin oğlu Hacı Mehmed'in getirildiği bilgisini vermektedir (Öntüğ, 1999, s. 152).

Mecmuada 1770 yılına ait kayıttta muallimhane olarak görünen bu eğitim kurumunun hurufat defterlerinde 1805 ve 1812 yıllarında medrese olarak anılmasına bakarak sonradan medreseye dönüştürüldüğu söylenebilir.

Kara Ali Ağa Muallimhanesi: İslice Mahallesinde Tuz Pazarı civarında Kara Ali Camisi bitişiğinde bulunan muallimhanenin banisi Kara Ali Ağa'dır. 1188 (1774-75) yılı kaydına göre muallim tayinle gelen Mahmud adlı bir kişidir. Onun ölümü nedeniyle 1219 (1804-05) yılında büyük oğlu Ahmed muallim olmuştur (Öntüğ, 1999, s. 160).

Mecmuada bu muallimhaneden Helvacı zade Hacı Ahmed'in 1 Şevval 1183 (28 Ocak 1770) tarihli hayratı vesilesiyle söz edilmiştir. Buna göre Helvacı zade, merhum Kara Ali Ağa'nın Tuz Pazarı'nda yaptırdığı caminin imamı Hacı Abbas Efendi'ye 15

⁸ Kara Ali Ağa, Uşak'ta cami, medrese ve mektep yaptırmış, bundan başka birçok çeşme ve köprü'nün tamiri için bağışlarda bulunmuş bir isimdir (Öntüğ, 1999, s. 160).

kuruş bağışlamış ve bu para oğlu Hacı Mehmed'e teslim edilmiştir. Yine cami muallimhanesine de 15 kuruş bağış yapmış ve bu da Hocasade Molla Mahmud'a teslim edilmiştir (22b).

Mecmuadaki bu kayıtlarla Öntuğ'un verdiği bilgi örtüşmektedir. Nitekim 1770 yılında muallimhaneye yapılan bağışın teslim edildiği kişinin muallim Hocasade Molla Mahmud olduğu görülmektedir.

Göbeklioğlu Muallimhanesi: Kaynaklarda böyle bir muallimhaneden söz edilmemektedir. Bununla birlikte Nafevizade Hacı Hüseyin Efendi (öl. 1242 / 1826-27) ve oğlu Nafevizade Ebu Bekir Efendi (öl. 1293 / 1876-77) vesilesiyle böyle bir muallimhanenin olduğu anlaşılmaktadır. Naf(e) kelimesi göbek, Nafevizade de Göbeklioğlu manasına gelmektedir. Bu aile Uşak'a eski adı Göbek olan Ulubey'den gelmişler, bu sebeple kendilerine Nafevizadeler [göbek kelimesinin açıktan telaffuzu ayıp sayıldığından Farsça naf(e) kullanılmıştır] denilmiştir. Haşim Tümer kıymetli eseri *Uşak Tarihi*'nde Ulu Cami'ye hizmet eden kişilerden söz ederken caminin haziresinde yatanlardan Nafevizade Hacı Hüseyin Efendi'nin hem mezar taşından hem de kitabın yazıldığı dönemde hayatta olan torunlarından elde ettiği bilgilerden hareketle Hüseyin Efendi'nin imamlık yanında cami dışındaki binada sıbyana Kuran öğrettiğini, eğitim verdiğini ve kendisinin de iyi bir kurra olduğunu bildirmiştir (1971, s. 170-2). Şu hâlde Ulu Cami'nin hemen dibinde bir muallimhane olduğunu ve burada Göbeklioğlu sülalesinden isimlerin ders vermesi hasebiyle bu yapının Göbeklioğlu Muallimhanesi olarak anıldığını söylemek mümkündür.

Mecmuada bu muallimhaneden 1 Şevval 1183 (28 Ocak 1770) tarihli kayıttan Helvacıade Hacı Ahmed'in hayratı listelenirken söz edilmiştir. Buna göre Ahmed Efendi, Göbeklioğlu Muallimhanesine 30 kuruş bağışta bulunmuş, para Göbeklioğlu'na teslim edilmiştir (22b).

3.1.3. Çeşmeler

Fırka Kuyusu ve Çeşmesi: Kaynaklarda böyle bir kuyu ve çeşmenin varlığından söz edilmemektedir. Mecmuada ise bir yerde geçmektedir. 1 Cemaziyelevvel 1176 (18 Kasım 1762) tarihli kayda göre Hacı Haliloğlu'nun 20 kuruşu, Doğancı Hacı İsmail'in validesinin 5 kuruşu, Fırka Kuyusu ve Fırka Çeşmesi'nin 15 kuruşu, toplam 40 kuruş Kahveci Mustafa'nın oğlu Halil'e geçmiştir. Sonradan Fırka Çeşmesi'nin ve Fırka Kuyusu'nun 15 kuruşu Murtaza'ya teslim edilmiştir, Halil'deki bakiye ise 25 kuruştur (21b).

İslicce Çeşmesi: Kaynaklarda bu adla kayıtlı bir çeşme mevcut değildir. Bazı çalışmalarda İslicce Mahallesinde bulunması nedeniyle Vidinli Sokak Çeşmesi'nin Vidinli Sokak (İslicce) Çeşmesi olarak kaydedildiği görülmektedir. Hüsnü Kazım Ersoy (1911-1970) tarafından tutulan notlarda Karınca Çeşmesi adıyla anılan bu

çeşmenin yapılış yılı 1321 (1903-4) olarak verilmiştir (İnce, 2004, s. 78; Yıldırım, 2011, s. 1329-30; Acar, 2015, s. 34).

Mecmuada İslice Çeşmesi'nden üç yerde söz edilmektedir. 1 Cemaziyelahir 1180 (4 Kasım 1766) tarihli ilk kayda göre İslice Çeşmesi'ne Külahçı Burçakoğlu 4 kuruş bağışlamıştır (21b). Bir diğer kayıt 1 Cemaziyelahir 1181 (25 Ekim 1767) tarihine aittir. Buna göre Murtaza eşi Şemse Hatun, Burma Camisi'nin mihrabına 10 kuruş, çeşmesine 5 kuruş, İslice Çeşmesi'ne 5 kuruş bağışlamıştır (22a). Helvacızade Hacı Ahmed'in yaptığı hayrattan söz edilirken de İslice Çeşmesi geçmektedir. Bu kayda göre İslice Mahallesi avarızı 50 kuruş, İslice Çeşmesi 10 kuruştur, müteveli Seyyid Mehmed Çelebi'ye 60 kuruş teslim edilmiştir (22b).

Mecmuadaki bu tarihlerle Vidinli Sokak Çeşmesi'nin yapılış yılı karşılaştırıldığında iki çeşmenin farklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Burma Camisi Çeşmesi: Çeşme, Küme Mahallesinde, Burma Camisi'nin avlusunun batı duvarında bulunmaktadır (Acar, 2015, s. 17-8). Günümüzde suyu akmayan ve kısmen zarar görmüş çeşmelerden biri olan Burma Camisi Çeşmesi'nden mecmuada üç yerde bahsedilmektedir. İlk kayıt Ramazan 1199 (Temmuz-Ağustos 1785) tarihlidir. Buna göre Bodurzade Seyyid Kara Mustafa, Hasan Reisoğlu kahvesinde bulunan hissesinden gelecek parayı Burma Camisi yanındaki çeşmeye ve sabah imamına bırakmış, kahvede olan hissesi 5 kuruş icarla Hasan Reis oğlu Seyyid Mehmed Ağa'ya verilmiştir. Bu 5 kuruşun 3 kuruşu çeşmenin tamir ve bakımına, 2 kuruşu sabah imamına aittir (23a). Bu nottan çeşmenin belirtilen dönemde bir tamirattan geçtiği anlaşılmaktadır. Muharrem 1200 (Kasım-Aralık 1785) tarihli ikinci kayda göre Burma Camisi Çeşmesi için Abdullah Hoca oğlu Hafız Osman'a 15 kuruş temessük olunmuştur (23a). Muharrem 1202 (Ekim-Kasım 1787) tarihli son kayıtta ise Burma Çeşmesi evkafından Tellak oğlu Hacı Mehmed'deki 18 kuruş ve Çanakçıoğlu'ndaki 10 kuruş, toplam 28 kuruş Pabuççu Topal Mehmed Paşa'ya temessük olunmuştur bilgisi mevcuttur (23b).

Ma-i Cedid: Kaynaklarda doğrudan bu adla anılan bir çeşmeye rastlanamamıştır. Mecmuada 1 Şevval 1183 (28 Ocak 1770) tarihli kayıta, merhum Ahi Baba'nın "ihya eylediği" bu çeşmeye Helvacızade Hacı Ahmed tarafından 30 kuruş bağışta bulunulduğu ve paranın müteveli Süleyman Efendi'ye teslim edildiği bildirilmektedir (22b). Mecmuadaki kayıttan Ma-i Cedid'in yapılış tarihinin daha eski olduğu, Ahi Baba'dan merhum olarak söz edilmesi hasebiyle çeşmenin 1770 yılından önce tamir ettirilerek tekrar akar hâle getirildiği anlaşılmaktadır.

Haşim Tümer'in *Uşak Tarihi* adlı eserinde Ahi Baba Hacı Mehmed Ağa'nın "bünyâd kıldı"ğı bir çeşmeden söz edilmektedir. Tümer'in Ahi Baba Çeşmesi, M. Zahit Yıldırım'ın Hüsnü Kazım Ersoy'un notlarından hareketle Hazıroğlu Çeşmesi adıyla tespit ettiği bu çeşmenin kitabesinden hareketle 1232 (1816-17) yılında

yapıldığı sonucu çıkmaktadır (Tümer, 1971, s. 118-9; Yıldırım, 2011, s. 1329). Bu durumda Tümer'in bahsini ettiği çeşmenin farklı bir çeşme olması gerekmektedir.

3.1.4. Hanlar

Bayağı Han: Uşak tarihinden bahseden kaynaklarda bu hanın adına rastlanmamıştır. Mecmuada hanın kiraya verilmesi ve bu kiradan gelen paranın taksimine dair tutulan notta imama 30, mütevellî Abdullah Hoca'ya 15, hatibe 12, müezzine 6, kayyımına 6, hanın tamirine 10, caminin mumuna 5, kandil yağına 5 ve cüzhanlara 4 kuruş olmak üzere toplam 93 kuruşun (burada 2 kuruş eksik çıkmaktadır) dağıtılacağı açıklanmıştır. Bu notun devamında ise Burma Camisi Vakfı olan Bayağı Han'ın 95 kuruş bedelle kiraya verildiğinde bu paranın mütevellî eliyle yukarıda sayılan kişilere taksim edileceği belirtilmiştir. Bu ifadelerden Bayağı Han'ın Burma Camisi Vakfına ait olduğu anlaşılmaktadır: “*Evkât-ı hamse imâmına 30 ğuruş, mütevellî 'Abdu'llâh H'âce'ye 15 ğuruş, haţibe 12 ğuruş, mü'ezzine 6 ğuruş, kayyûma 6 ğuruş, hânun ta'mirine 10 ğuruş, câmi'ün mûmuna 5 ğuruş, kandil yağına 5 ğuruş, cüz-h'ânlarla 2 + 2 ğuruş. Burma Cami'-i evkâfî olan Bayağı Hânî toĝsan beş ğuruş icâre ile virildikde zikr olunan toĝsan beş ğuruş mütevellî yediyle bâlâda olan mürtezikalara taĝsîm olunmak için işbu maĝalle kayd olundî ğaflet olunmaya*” (14a).

Adı Verilmeyen Han: Mecmuada bir yerde Alaca Cami'nin yanındaki bir handan da söz edilmektedir. Buradaki kayda bakarak bu hanın kaynaklarda adı geçen hanlardan biri mi yoksa başka bir han mı olduğunu bilmek mümkün değildir. Ailenin ilk üyesi Hacı Osman Efendi'nin tuttuğu notlar arasında geçen bu kayıttan Alaca Cami vakfına, yakınında bulunan hanın geliri 50 kuruş olduğunda 30 kuruşu evkat-ı hamse imamlarına, 10 kuruşu hatibe, 6 kuruşu müezzin Osman'a ve 4 kuruşu müezzin Ahmed'e pay edildiği bilgisi verilmiştir (1b).

3.1.5. Kahvehaneler

Hacı Beyoğlu Kahvehanesi: 1225 (1810-11) yılına ait bir kayıttan hemen sonra Burma Camisi imamları için yapılan bağıştan söz edilirken Hacı Beyoğlu Kahvesi'nden yıllık 5 kuruş vakfedildiği belirtilmiştir (19a).

Hasan Reisoğlu Kahvehanesi: Kahvehanenin adı, Ramazan 1199 (Temmuz-Ağustos 1785) tarihli bir notta geçmektedir. Buna göre Bodurzade Seyyid Kara Mustafa, Hasan Reisoğlu kahvesinde bulunan hissesinden gelecek parayı Burma Camisi yanındaki çeşmeye ve sabah imamına bırakmış, kahvede olan hissesi 5 kuruş icarla Hasan Reis oğlu Seyyid Mehmed Ağa'ya verilmiştir (23a).

Mecmuada iki yerde “kahveci” ifadesi geçmektedir. Burada adı geçen kişilerin kahvehane işlettikleri düşünmek mümkündür. Buna istinaden Ramazan 1190 (1776-77) tarihinde Serrac Hacı Ömer Vakfı'na 5 kuruş bağışta bulunan Kulalı Kahveci Mehmed'in bir kahvehanesinin olduğu anlaşılır. Yine 1 Cemaziyevvel 1176 (18

Kasım 1762) tarihli notta geçen “Kahveci Mustafa oğlu Halil” adından da Mustafa adlı bir kişinin kahvehane sahibi olduğu sonucu çıkarılabilir (21b).

3.1.6. Vakıflar

Alaca Cami Vakfı: 6 Zilkade 1134 (18 Ağustos 1722) tarihli bir kaydın ardından Alaca Cami Vakfı'na yakınında olan hanın 50 kuruşluk gelirinin nasıl dağıtılacağı izah edilmektedir. Yine bunun devamındaki kayıttan Lonca altında Terzi Hacı İbrahim'e ait 32 dükkânın gelirinin Alaca Cami imam ve müezzinlerine, dolayısıyla söz konusu bu vakfa bağışlandığı anlaşılmaktadır (1b).

Semercioğlu Vakfı: 1 Cemaziyevvel 1174 (9 Aralık 1760) tarihli bir kayıttan hemen sonra Ramazan ayına vadeli olmak üzere Boyacı Kadı oğlu İsmail Paşa'nın Semercioğlu Vakfı'na 4 kuruş bağışladığı yazılmıştır (21b).

Çakıcıoğlu Vakfı: 1 Cemaziyevvel 1174 (9 Aralık 1760) tarihli kayıttan sonra ve Ramazan vadeli olarak Birta? Ali damadı Ali Paşa, Çakıcıoğlu Vakfı'na 5 kuruş bağışta bulunmuştur (21b).

İbikli Vakfı: Şevval 1187 (Aralık 1773-Ocak 1774) tarihinde Kapıkıran oğlu Mehmed bu vakfa 10 kuruş bağışta bulunmuştur (22a).

Arzu Hatun Vakfı: 1190 (1776-77) yılında Terzi Hasan oğlu Mehmed'in Arzu Hatun Vakfı'na yaptığı 10 kuruşluk bağış vesilesiyle bu vakfın adı geçmektedir (21b).

Serrac Hacı Ömer Vakfı: Ramazan 1190 (Ekim-Kasım 1776) tarihinde Kulalı Kahveci Mehmed bu vakfa 5 kuruş bağışlamıştır (21b).

Hacı Haliloğlu Vakfı: Cemaziyevvel 1190 (Haziran-Temmuz 1776) tarihinde Hancı Hacı İsmail ve Turan Ali bu vakfa 20'şer kuruş bağışta bulunmuşlardır (21b).

Kara Ali Ağa Vakfı: 1225 (1810-11) yılına ait bir kayıttan hemen sonra Burma Camisi imamı için yapılan bağıştan söz edilirken vakfın adı geçmektedir. Buna göre Hacı Beyoğlu Kahvesi'nden yıllık 5, Kürt oğlu Hacı Ahmed'in dükkân kirasından yıllık 6 ve Kara Ali Ağa Vakfı'ndan yıllık 6 kuruş 10 para vakfedilmiştir (19a).

3.2. Afetler ve Bazı Doğa Olayları

Yangınlar: Uşak'ta 1867, 1894 ve 1922 yıllarında şehri her bakımdan etkileyen üç büyük yangın meydana gelmiştir. 1867'de meydana gelen yangın hakkında çok az bilgi vardır. Haşim Tümer'in *Uşak Tarihi* adlı eserinde verdiği bilgiye göre yangın bütün şehri yok etmiştir. Koca Yangın olarak da anılan 1894 yılındaki yangın çarşıda Pekmez Hanı'nda başlamış ve şiddetli rüzgârın etkisiyle kısa sürede genişleyerek Aybek Mahallesi hariç diğer bütün mahallelerde (11 mahalle) evlerle birlikte tüm binaları yakmıştır. 1922 yılındaki yangın ise işgal ettiği yerlerden çekilmek zorunda

kalan Yunan ordusunun bilinçli ve planlı olarak çıkardığı yangındır. Yunan Yangını olarak da bilinen bu yangında Ünalın, Karaağaç ve Sabah Mahallelerinin çoğu yanmıştır (Tümer, 1971, s. 144-5; Güneş, 2001, s. 276-7; Çakmak, 2011, s. 64-7).

Mecmuada Uşak'ta meydana gelen bir yangından söz edilmektedir. Bu kayda göre 6 Zilkade 1134 (18 Ağustos 1722) Çarşamba gecesi çarşı pazar bütün olarak yanmış ve tek bir dükkân bile kalmamıştır (1b). Mecmuayı derleyen ailenin ilk üyesi Hacı Osman Efendi'nin bu ifadelerinden yangının daha ziyade dükkânların bulunduğu çarşı bölgesinde ve gece çıktığı, dolayısıyla söndürülmesinin de zor olduğu ve geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır.

Depremler: Uşak ve çevresinde tarih boyunca birçok deprem yaşanmıştır. Kaynak yetersizliği sebebiyle 19. asırdan önce meydana gelen depremler hakkında bilgi çok azdır. Kayda geçenlerin daha ziyade 19. asır ve sonrasında yaşanan depremler olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin şehirde 1900 yılı öncesi 37 deprem yaşandığı tespit edilmiştir. Sadece 1866-1899 yılları arasında şiddetli denebilecek büyüklükteki deprem sayısı 12'dir. Bunlardan en çok bilineni Banaz, Uşak ve Gediz'de etkili olan 1887 depremidir. Bu deprem daha ziyade Banaz ilçesinde yıkıma yol açmıştır (Halaçoğlu, 2011, s. 697-8; Satılmış, 2016, s. 80-2).

Mecmuada iki deprem kaydı vardır. İlki 21 Mayıs 1205 (1 Haziran 1791) tarihinde gece saat bire çeyrek kala yaşanmıştır: *“İşbu biñ iki yüz beş senesi şehir-i Mayıs'ın yigirmi birinci gicesi sâ'at bire çâr-yek kalaya hareket-i arz-ı şedîd olmuşdur. Allâhu 'azîmü's-şân bir daği göstermeye, âmîn, yâ Mu'in, sene 1205.”* Diğeri ise Kânunusani 1304 (Ocak-Şubat 1889) tarihinde Cuma günü saladan evvel olmuştur: *“Biñ üç yüz dört senesi şehir-i Kânûn-ı Şân'ın Cum'a günü şalâdan evvel dünyâda şedîd hareket-i arz olmuşdur. Allâhu 'azîmü's-şân bir daği göstermeye, âmîn.”* (72a) Her iki depremin de şiddetli olduğu not edilmiş ve Allah bir daha göstermesin diye dua edilmiştir.

Güneş Tutulması: Mecmuada güneş tutulması gibi doğa olayının da kayda geçirildiği görülmektedir. Üçüncü kuşaktan Hafız Osman'ın notlarından öğrenildiği kadarıyla 1 Ramazan 1202 (5 Haziran 1788) tarihinde güneş tutulması meydana gelmiştir: *“İşbu biñ iki yüz iki senesinde Ramazân-ı şerifüñ ibtidâsı günü gün tutulmuşdur ğaflet olunmaya, ğurre-i Ramazân sene 1202.”* (20a).

3.3. İktisadi Hayat

Mecmuanın üç yerinde Uşak'ta bazı ürünlerin fiyatlarının çok yükselmesi neticesinde ortaya çıkan alım sıkıntısı konu edilmiştir. Muhtemel bir kuraklığa / kıtlığa da işaret eden bu hususlardan ilkinde göre 1203 (1789) senesinde Sultan Selim tahta çıktığı yıl, buğdayın kilesi 25 kuruşa, pekmezin ve üzümün kıyyesi 20 paraya, buğday ve unun çekisi 15 paraya çıkmış, nice insan açlıktan kendinden geçmiştir

(18b). İkinci kayıttta 1225 (1810-11) yılında buğdayın kilesi 50 kuruşa, tuzun kıyyesi 16 paraya çıkınca insanların açlıktan baygınlık geçirdikleri bildirilmiştir (19a). Son not ise bu tarihten iki yıl sonrasına aittir. 1227 (1812-13) yılında buğdayın kilesi 85 kuruşa çıkmıştır ancak kimse acından ölmemiştir (18b).

Sonuç

Millî Kütüphane 06 Mil YzA 4816 numarada kayıtlı *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*'i derleyen aileyi ve aile üyelerinin yaşadıkları şehir olan Uşak'a dair tuttukları notları ele alan bu çalışma neticesinde şunlar söylenebilir:

1. Son dönemde artan şehir tarihi ile ilgili araştırmaların tarihten coğrafyaya, seyahatnamelerden kitabelere, edebî eserlerden arşiv vesikalarına ve daha pek çok alana dair kaynağa dayandığı görülmektedir. Klasik Türk edebiyatı sahasında son 10-15 yıldır çokça rağbet edilen ve kitap, tez, makale, bildiri gibi birçok çalışmaya konu olan mecmualar da şehir tarihi konusunda yapılan araştırmalara kaynaklık edebilecek muhtevaya sahiptir.

2. Makalede bu manada değerlendirilen Millî Kütüphane 06 Mil YzA 4816 numarada kayıtlı 91 varaklık *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id* de gerek Uşak'ta yaşayan bir ailenin fertlerine ait biyografiler gerekse bazı yapılar ve hadiseler bakımından 18 ve 19. asır Uşak şehir tarihine ışık tutmaktadır. Mecmua ilk kısmı mensur, ikinci kısmı manzum olmak üzere iki bölüm olarak tertip edilmiştir. Mensur tarih kayıtları bir menasik-i hacca birlikte 29. vараға kadar devam etmekte, geri kalan kısımda ise manzum metinler bulunmaktadır. Şiirlerin olduğu kısımda az olmakla birlikte yer yer bazı mensur parçalar da mevcuttur.

3. Mecmua, Uşak'ta yaşamış bir ailenin üyeleri tarafından derlenmiştir. Eserdeki kayıtları tutmaya başlayan ilk kişi Hacı Osman Efendi'dir. Ondan sonra oğlu Abdullah Hoca ve torunu Hafız Osman Efendi bu işi devralmış, son olarak aileye dair bilgiler dördüncü kuşaktan Hafız Abdullah tarafından kaydedilmiştir. Buradaki kayıtlardan hareketle ailenin 1720 yılından 1889 yılına kadarki ahvali takip edilebilmektedir. Mecmuanın bu kısmında en fazla yeri, doğumlar ve ölümler oluşturmaktadır. Doğumdan hemen sonra veya ileriki yıllarda gerçekleşen ölümlere dair kayıtlar, söz konusu zamanlarda şehirde çocuk ölümlerinin oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. İster doğumdan kısa bir süre sonra ister 18-20 yaşlarında olsun hepsi birer istatistiki veri gibi art arda dizilmiş bu ölüm kayıtları, yaşanan acıları aksettiremeyen sıradan notlar gibidir ve bu durum o dönem şartları altında hayatın normal akışı içindeki olaylardan herhangi biriymişçesine verilmiştir.

4. Mecmuada geçen isimler 18. ve 19. asırlarda Uşak'ta daha ziyade hangi isimlerin tercih edildiği hakkında fikir vermekte, diğer taraftan yeni doğan çocuklara aile büyüklerinin isimlerinin verilmesi geleneğinin varlığını da göstermektedir.

Ayrıca burada bazı akrabalık bağları da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Mecmuayı derleyen aile üyelerinin imamlık görevleri nedeniyle hayatın daha çok dinî tarafını yansıtan mevcut kayıtlardaki evlenme, şahitlik, mihr, boşanma, bundan kaynaklanan haklar, umuma hizmet eden yapılar ve bunların bakım, tamir vs. durumları, bunlar için kurulan vakıflar ve buralara yapılan bağışlar, bu bağışların kayıt altına alınması vs. gibi hususlar toplumsal yapının yansıtılması bakımından önemlidir.

5. Mecmuada Uşak şehir tarihine katkı mahiyetinde değerlendirilebilecek bazı bilgiler de vardır. Mecmuada tespit edilebildiği kadarıyla 4 cami, 3 muallimhane, 4 çeşme, 2 han ve 4 kahvehaneden söz edilmiştir. Umuma hizmet eden yapıların idame ve idaresi için kurulmuş 8 de vakıf adı geçmektedir. Bu yapılar hakkındaki malumatın bir kısmı sair kaynaklardaki mevcut bilgiyi tamamlarken bir kısmı da ilk defa burada yer almaktadır. Örneğin Alaca Cami'nin mescitken camiye çevrilmesi ve muhtemel bir felakette yok olması, Burma Camisi'nin 1185 (1771-72) yılındaki tamirine dair tarih manzumesinin kitabe haricinde ayrıca tespiti ve kaynaklarda geçmeyen 1944 yılına dair tamiri, Burma Camisi Muallimhanesinin sonradan medrese olarak hizmet vermesi, kaynaklarda adı geçmeyen bazı yapılar (Göbeklioğlu Muallimhanesi, Fırka Kuyusu ve Çeşmesi, İslice Çeşmesi, Ma-i Cedid, Bayağı Han gibi) vs. bilgiler bu meyanda zikredilebilir. Bunlara kahvehaneleri ve vakıfları da eklemek mümkündür. 6 Zilkade 1134 (18 Ağustos 1722) tarihinde meydana gelen yangın, 1 Ramazan 1202 (5 Haziran 1788) tarihindeki güneş tutulması ve 21 Mayıs 1205'te (1 Haziran 1791) gece yaşanan deprem gibi hadiseler de mecmuadaki notlardandır. 1203 (1789), 1225 (1810-11) ve 1227 (1812-13) yıllarında Uşak'ta bazı ürünlerin fiyatlarının çok yükselmesi neticesinde ortaya çıkan alım sıkıntısı şehirdeki iktisadi duruma dair fikir vermektedir. Burma Camisi bahçesine 1159 (1746-47) yılında kavak, Muharrem 1187 sonu (Nisan 1773) da servi fidanlarının dikildiğine dair kayıtlar ise oldukça ilginçtir.

6. Mecmuada kayıtlı Uşak'a dair notlar, diğer eserlerle birlikte mecmuaların da şehir tarihi araştırmalarında önemli bir kaynak olabileceğini göstermiştir. Elbette her mecmuada burada olduğu gibi bir yığın bilgiyle karşılaşmak mümkün olmayabilir ancak bu tür eserlerde benzer kayıtlara az veya çok rastlamanın muhtemel olduğunu hatırlamak gerekir.

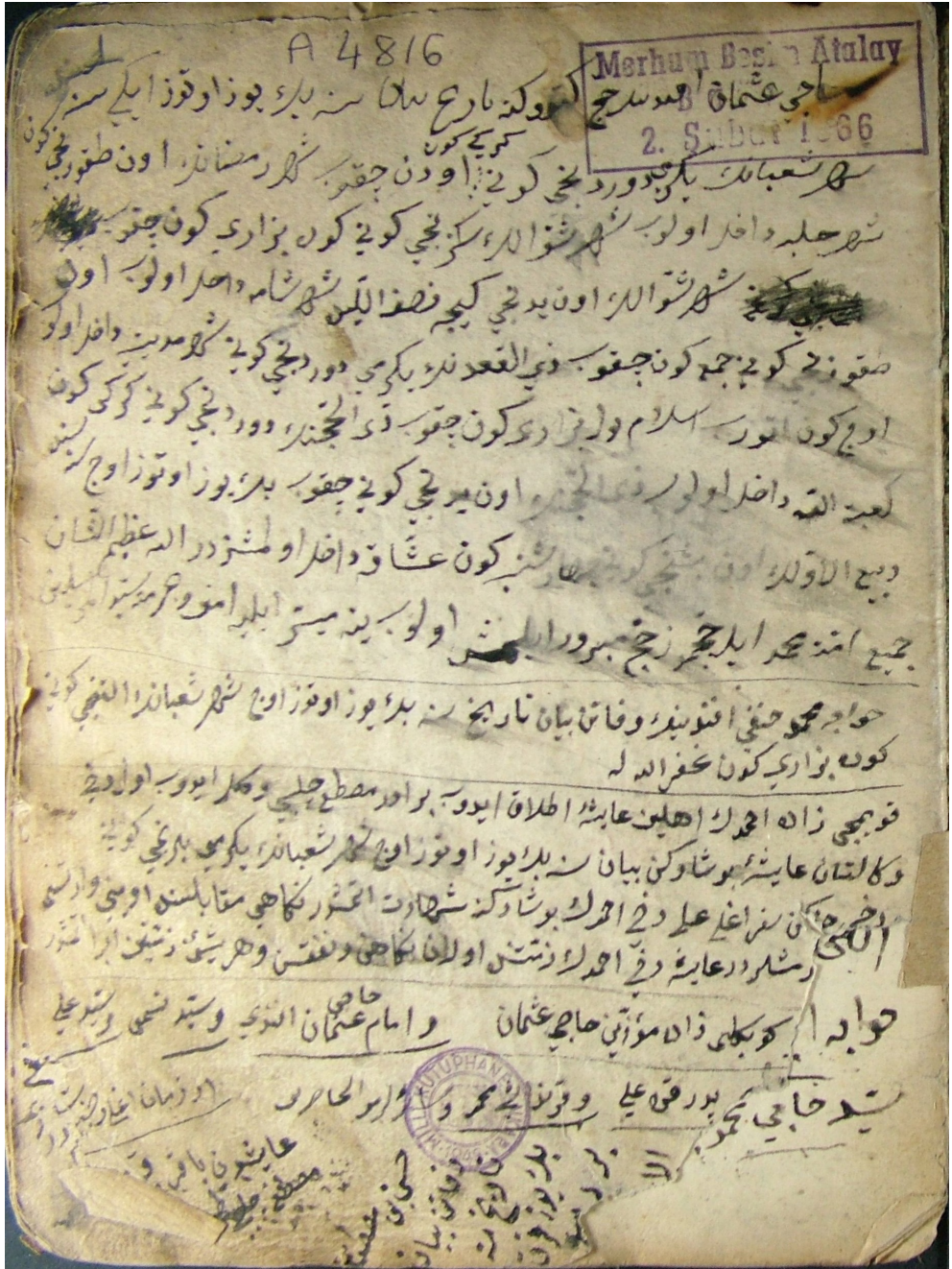
Kaynaklar

- Acar, T. (2015). Uşak Çeşmelerinin Korunma Durumları, Tarihi Kimliklerini Koruma Bağlamında Düşünceler. *Turkish Studies*, 10, 1-40.
- Altuğ, U. (2018). Ankara Örneğinde Tahrir Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine. *4. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, İstanbul: TYB Yay., 239-46.
- Bozkurt, K. (2017). Şehir Tarihi ve Tarihe Tanıklık Bağlamında Lebîb'in Tarihleri. *SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(17), 210-29.
- Çakmak, B. (2011). Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 63-90.
- Çakmak, B. (2015). 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet-Eşraf-Toplum İlişkileri: Uşak Eşrafından Acemzâdelerin Tarihine Katkı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 32(2), 63-80.
- Ebel, K. A. (2005). Osmanlı Şehir Tarihinin Görsel Kaynakları. çev. N. B. Özel. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6), 487-515.
- Fazlıoğlu, İ. (2005). Şehir Tarihi Araştırmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir?. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6), 517-26.
- Fidan, M. A. (2018). Vilayet Salnameleri ve Osmanlı Medeniyeti ve Müesseseleri İçin Önemi. *4. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, İstanbul: TYB Yay., 215-38.
- Gökçe, T. (2001). Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak. *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, 1, Uşak: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., 201-16.
- Gökçe, T. (2005). Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından 'Mufassal-İcmâl' Avâız Defterleri ve 1701 - 1709 Tarihli Gümülcine Kazâsı Örnekleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX(1), 71-134.
- Günay, V. (2003). Balkan Şehir Tarihi Kaynakları Olarak Şer'îye Sicillerinin Envanter ve Kataloglarının Tespiti Hakkında. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII(2), 71-82.
- Güneş, G. (2001). 1894 Uşak Yangını. *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, 1, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., 275-80.
- Halaçoğlu, A. (2011). Uşak'ta İki Doğal Afet: 1887 Depremi ve 1894 Büyük Yangını. *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri*. II, yay. haz. A. Şişman-T. Baykara-M. Karayaman, Uşak: Uşak İli Kalkınma Vakfı Yay., 695-707.

- <https://usak.diyenet.gov.tr/Sayfalar/personlist.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentCategory=muftulerimiz> (e.t. 05.02.2021)
- İnce, K. (2004). *Uşak'ta Türk Mimarisi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Kaplan, Y. (2018). Klasik Türk Edebiyatında İstanbul'a Has İki Manzum Tür: Sâhîlnâmeler ve Mesâirler. 4. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, İstanbul: TYB Yay., 375-84.
- Keskin, İ. (2013). Şehir Arşivleri İçin Yerel Tarih Yazımında Yararlanılabilecek Kaynakların Seçimi ve Sağlanması Kriterleri: Konya İli Örneği. 2. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 594-610.
- Küpelî, Ö. (2001). Şeriyye Sicillerinin Şehir Tarihçiliği ve Afyonkarahisar Tarihi İçin Önemi. *Taşpınar*, 3(3), 53-8.
- Muşmal, H.-İnal, S. (2015). Hurufat Defterleri ve Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri. 3. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, Ankara: TYB Yay., 119-29.
- Öntüğ, M. (2011). Osmanlı Dönemi Uşak'taki Dinî Yapılar: Camiler ve Mescitler. *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri*, II, yay. haz. A. Şişman-T. Baykara-M. Karayaman. Uşak İli Kalkınma Vakfı Yay., 959-92.
- Öntüğ, M. M. (1999). Hurufât Defterlerine Göre Uşak'taki Eğitim Müesseseleri (1702-1824). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 149-71.
- Öntüğ, M. M. (2004). Uşak'ta Boduroğlu Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi*, XXVIII, 79-100.
- Özdeğer, M. (2001). 15-16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özel, O. (1999). 17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: 'Mufassal' Avarız Defterleri. II. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara: 12-16 Eylül 1994, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, III, Ankara: TTK Yay., 735-44.
- Öztürk, S. (2001). Uşak'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihinin Mühim Bir Kaynağı Uşak Temettuat Defterleri. 21. *Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, 1, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., 177-86.
- Satılmış, S. (2016). 30 Eylül 1887 Banaz Depremi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SBE Dergisi*, 38, 79-96.
- Solak, E. (2002). *XX. Yüzyılda Uşak*. Uşak Valiliği Yay.

- Şahin, B. (2013). Şehir Tarihi'nin Kaynakları: Hangi Belge Nasıl Kullanılır?. 2. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*. Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 324-41.
- Şahinkaya, M.-Muşmal, H. (2015). Osmanlı Nüfus Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri: Beyşehir Örneği. 3. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, Ankara: TYB Yay., 245-57.
- Tümer, H. (1971). *Uşak Tarihi*, İstanbul: Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Kültür Yay.
- Uğur, Y. (2003). Şer'iyye Sicilleri, *İslam Ansiklopedisi*, 39, Ankara: TDV Yay., 8-11.
- Ünal, M. A. (1987). 1056/1646 Tarihli Avârız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput. *TTK Belleten*, LI(199), 119-29.
- Yetişgin, M.-Özdamar, T. (2016). Adana Şehir Tarihi Çalışmalarında Kadı Sicillerinin Önemi. *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 80-106.
- Yıldırım, M. Z. (2011). Bazı Uşak Çeşmeleri İle İlgili Tespitler. *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri*, II, yay. haz. A. Şişman-T. Baykara-M. Karayaman. Uşak İli Kalkınma Vakfı Yay., Uşak 2011, 1313-34.

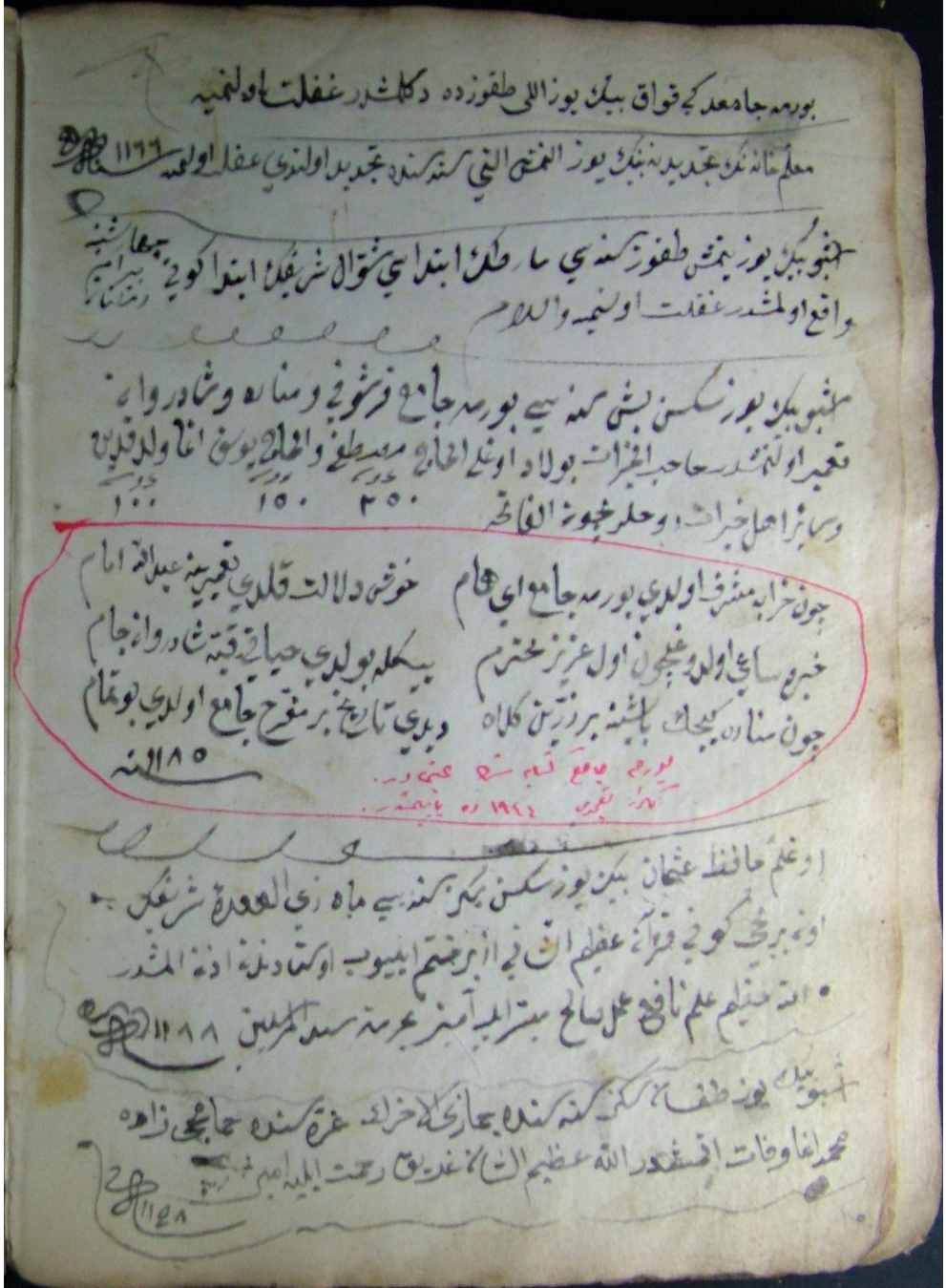
Ekler (Mecmuadan örnek sayfalar)

Ek 1: Hacı Osman Efendi'nin tuttuğu notların başlangıcı, mecmuada ilk varak (vr. 1a)

در سال هجری سنه قمری عایشه در اربعه توبه بنا و کلدی اولی
برجفت کوبه ایکی قوش ققان بوغاهی قضای بر کوملا بر کوملا ایشی بر قوش
جنس ایکی کلج بر اولدی ایلی غوش بر قورق اولونون کن کلج و سائر ایشیا
الحاجی عثمان افندی زشته اولی هر زایه بالنتام صلح اولمشدر
سنه بدو یوز قوق اون شهر مجازی الاوله بکرمی شیخی کوبه در حواصم
اماد درزی عمر افندی و قینی درزی عوض کلج او علی
ملک علی ابراهیم عرب او علی محمد کوجکلی اعلی علی قیتیم علی باشا
توقی باشا هجرت سنه اولدی که تاریخ بیان سنه بدو یوز قوق ایکی
شهر شعبان سکون کوبه کرکی کون نکاه غوش یوز اتسی
هجه ایوز انسی قلندر شهودر حواصم الشیخ ابراهیم افندی
بریم مؤذن محمد ترزی عوض شکلی اغلی درجس ارضان ایکی
علی اسحاقی بکر برادر محمد اغلو عبدالله و خان بیان سنه بدو یوز قوق
از عطف الشان فیدر مع ایدامیما
کوبه کلج یوزی کون

Ek 2: Hacı Osman Efendi'nin tuttuğu notlardan (vr. 2b)

Ek 3: Burma Camisi'nin tamirine dair tarih manzumesinin de bulunduğu varak (vr. 13b)

